

serie nouă • anul II • nr. 26 • 1-15 octombrie 2003 • 10.000 lei

TRIBUNA

revistă de cultură

Apare sub egida CONSILIULUI JUDEȚEAN CLUJ

FAMILIA ÎN TRANZIȚIE:
TRADIȚIONALISM ȘI
MODERNITATE TÂRZIE

*Valentina și Aurel
Bumbaș-Voroboi
Petru Iluț
Ciprian Lupșe
Ovidian Pecican
Maria Roth*

Interviu

ANDREI MARGA

Ruggero Maggi
Chaotic Eye 2000

TRIBUNA

Director fondator:
IOAN SLAVICI (1884)

Revista apare bilunar, cu sprijinul
Centrului de Studii Transilvane Cluj
și al Ministerului Culturii și Cultelor.

CONSILIUL CONSULTATIV AL REDACȚIEI TRIBUNA

DIANA ADAMEK
MIHAI BĂRBULESCU
MIRCEA BORCILĂ
AUREL CODOBAN
VICTOR R. CONSTANTINESCU
ION CRISTOFOR
CĂLIN FELEZEU
MONICA GHET
ION MUREȘAN
MIRCEA MUTHU
IOAN-AUREL POP
ION POP
PAVEL PUȘCAȘ
IOAN SBĂRCIU
ALEXANDRU VLAD

REDACȚIA

I. MAXIM DANCUI
(redactor-șef)

OVIDIU PETCA
(secretar tehnic de redacție)

IOAN-PAVEL AZAP
CLAUDIU GROZA
ȘTEFAN MANASIA
OANA PUGHINEANU

NICOLAE SUCALĂ-CUC
AURICA TOHĂZAN

Tehnoredactare:
EDITH FOGARASI

Redacția și administrația:
3400 Cluj, Str. Universității nr. 1

Tel. (0264) 59.14.98
Fax (0264) 59.14.97
E-mail: cst@easynet.ro

ISSN 1223-8546

Consemnări

Pietrele verii

O poveste nemaiauzită, în care e regăsit un scriitor considerat pierdut, e citită o carte care zăcuse treizeci de ani pe raft și un producător de publicitate devine cineast cu adevărat.

■ Alexandru Vlad

Nu mai citesc de multă vreme lucruri interesante în ziare. Citesc, desigur, despre lucruri neobișnuite, despre cazuri aberante, despre incidente care depășesc imaginația, dar nu despre lucruri care să-mi spună ceva dincolo de surpriza din titlu sau din primele rânduri, cele scrise cu litere ceva mai îngroșate. Și totuși s-a întâmplat, mai zilele trecute, să dau peste un material pe care l-am citit de două ori, deși nu era un text foarte scurt. E adevărat că nu e vorba de orice ziar, oricum nu din cele care au pătruns în rutina mea zilnică, ci era vorba de un *The Observer* din 3 august 2003. După ce am aflat care sunt necazurile guvernului britanic și ale primului ministru Blair după intervenția din Irak, despre scandalurile provocate de sinuciderea unui înalt funcționar și vechea obsesie a spionajului la englezi, despre faptul că aviatorul Lindbergh a mai avut la bătrânețe o familie secretă în Germania, după ce am aflat că automobilele vor avea în curând un fel de cutie neagră prin care li se va monitoriza viteza prin satelit, că imigranții vor fi deparazițați, după toate acestea și multe altele ajung la pagina de "Arte" și citesc despre un scriitor pierdut și regăsit. Nici pe departe nu era vorba de rubrica de dispariții de persoane. Dispăruse un autor din atenția criticii și cititorilor, a dispărut chiar și din ochii lumii, ca apoi la un moment dat să se declanșeze o căutare formidabilă, să apară un film despre această căutare și filmul să declanșeze revenirea în atenția publicului și editorilor a singurei cărți scrise de acest autor, cândva demult. În 1972, mai precis.

Autorul se numește Dow Mossman, iar titlul cărții este *The Stones of Summer (Pietrele verii)* și pun pariu că n-ați auzit niciodată despre ea. Nici eu n-am auzit în 1972 și n-aș fi auzit nici astăzi dacă nu citeam într-un ziar care mi-a căzut în mână din întâmplare mai degrabă.

Există romane pe care le-ai cumpărat cu ani în urmă și încă mai zac pe raftul bibliotecii fără să le-ajungă rândul să fie citite? Sigur că există. Ai încercat în primele zile, dar niciodată n-ai reușit să treci de primele pagini. Îi mai zărești uneori coperta și ai un sentiment de vinovăție. Îl mai deschizi într-o noapte de insomnia și apoi îl abandonezi iar, de data aceasta pentru multă vreme. Alegi alte romane, alte cărți, dar momentul acesteia pare a nu veni niciodată. Viața e prea scurtă și cartea aceea pare a fi prea lungă. Ea rămâne lângă alte cărți pe care nu le-ai terminat, sau probabil nu le-ai început. Și așa mai putea spune multe despre condiția cărții pe care n-am deschis-o, dar continuă să-mi stea sub ochi și să-și câștige în viața mea locul ei de carte necitită dar familiară. Până într-o zi, când pleci undeva cu trenul, mergi la țară în sezon ploios sau te internezi în spital, și nici o altă carte nu e la îndemână. O iei pe asta.

Exact așa s-a întâmplat cu *Pietrele verii*. La treizeci de ani după ce o achiziționase, d-l Mark Moskowitz – producător de film, ia cartea cu el într-o călătorie. Și, în lipsă de altceva, o citește. A fost atât de răsplătit. Proza aceasta bogată și lirică îi stărnește entuziasmul, iar faptul că nu mai auzise nimic despre autor nu putea fi altceva decât propria neglijență. Verifică pe internet și

constată că autorul n-a mai scris niciodată o a doua carte, iar *Pietrele verii* nu se mai tipărea, fiind oferite doar câteva exemplare din vechea ediție, de către anticari. Moskowitz le cumpără pe toate.

Singurul material despre carte rămăsece avea cronică din *New York Times*, la apariție, în care criticul spunea că o asemenea realizare pentru un debutant era un lucru înspăimântător, pentru că autorul s-ar putea să rămână pentru totdeauna handicapat de forța și inteligența acestei prime cărți.

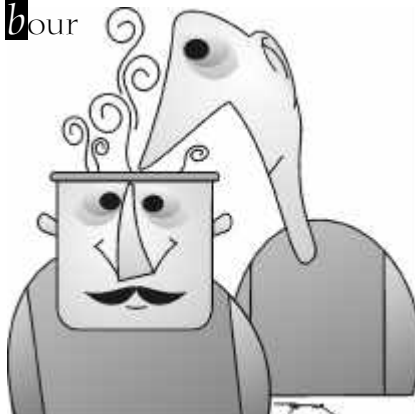
Intrigat până la obsesie, Moskowitz se hotărăște să facă un film despre căutarea autorului. Și i-a luat mai mult de doi ani și o mulțime de bani ca să realizeze filmul *Cititorul în pietre* care a devenit aproape imediat un clasic în America și care se pregătește și de o carieră europeană. Pe urmă, mai trebuie adăugat că din cauza filmului cartea a ajuns din nou în atenția editorilor, autorul revine în actualitate după trei decenii în care făcuse de toate și numai la o astfel de întorsătură probabil că nu se aștepta. Scriitorii americani i-au prezentat omagii, exemplarele din prima ediție au început să se vândă cu nu mai puțin de 12.000 de dolari bucata la licitațiile de pe internet, autorul este invitatul lui Bernard Tavernier care insistă ca romanul să fie neapărat tradus și în franțuzește. Aproape ca în basme.

Imediat după apariția cărții Dow Mossman a trecut printr-o criză nervoasă care l-a plimbat prin câteva instituții psihiatrice, cartea lui a fost curând uitată și asta la lăsat "pe jantă" cum se exprimă el, apoi a fost uitat însuși autorul care a ajuns să lucre cu ziua, muncă fizică, ca apoi să se califice sudor. Mulți scriitori americani au avut o astfel de biografie până să ajungă să scrie o carte care să-i facă celebrii. Dar de data aceasta lucrurile au fost mai degrabă pe dos.

Filmul, se pare, nu se mărginește la a releva căutarea unui personaj. Atrage atenția asupra forței magice și recuperatoare a prozei. Ne arată și cum această putere, atât de antrenantă și inspirată pentru cititor, poate distruge scriitorul. La început urmele duc aiurea și spectatorul este prins în această căutare, nu neapărat după un scriitor dispărut sau după cărți pierdute, ci descoperă în sine cititorul eluziv care-și caută autorul merit. Se transformă astfel într-o metaforă vitală. Mai ales că autorul filmului, el însuși făcuse până atunci filmele publicitare pentru politicieni, și cu această ocazie și-a găsit și el libertatea. Acum îl protejează pe autor, monitorizând în același timp revenirea acestuia în popularitate. Despre care, însă, nu-și fac foarte multe iluzii. "Trebuie să te hotărăști ce anume spui oamenilor în aceste cincisprezece minute de celebritate" – i-a spus el eroului său. Și astfel un scriitor care a încercat să fie perfect a fost readus în actualitate de către cititorul său perfect. Un adevărat mister cum funcționează uneori lucrurile, cum ajung ele din trecut în prezent, cum ajung ele până la noi.

Pentru că altfel de ce am pus eu mâna și am citit un ziar vechi?

bour

Amorotica! Amarotica!

(Căsătoria, un rău necesar... dar pentru cine?)

■ Oana Pughineanu

De la Dante (și de la provenșali) încolo, 'erezia' de a poetiza mântuirea prin introducerea figurii feminine a făcut, cu timpul, ca fiecare bărbat să dispună la domiciliu de propria lui "mântuitoare", transcendentă prin înălțimea la care Doamna era ridicată, dar și 'imantentă' la nevoie. Trebuie să recunoaștem că e o 'erezia' de care toate 'doamnele Bovary' s-au lăsat fermecate constant. E drept că mult timp nici nu puteau face altceva, dar de curând Beatricele și Isoldele s-au săturat să fie păstrătoarele focului sacru de la cupțor și s-au organizat în ONG-uri, grupări, sindicate etc. Invidia de falus sau orice impuls revoluționar le-o fi mânt și-a descoperit brusc puterea subversivă, o subversivitate care cere în mod paradoxal "egalitate". Și în toată lupta asta pentru recunoaștere (pentru că nici nu mai poate fi vorba de cunoaștere) 'iubirea' și 'familia' se zbat pe patul de moarte primind mereu medicamentul dulceag al manualelor de comunicare 'de gen' sau al emisiunilor cu un rating inexplicabil de mare... la fel ca și titlul: "De 3 ori femeie" (o fi vorba de calitate sau de cantitate? Și oricare ar fi... ar trebui să ne speriem?). Ca în orice fenomen modern și postmodern întrebările ontologice de tipul "ce (există)?" sunt înlocuite de întrebări 'gnoseologice' de tipul "cum?": "Cum să te cerți ca să nu-ți strici relația", "Cum să prelungești un orgasm", "Cum să te comporți cu personalitățile dificile" etc. Estetica e asaltată de tehnică iar intimitatea se vede mereu obligată să negocieze drepturile la plăcere. Peste toate acestea planează sloganuri de genul "prezervativul fie cu tine".

Chiar 'optimistul' de Jung desparte cele două arhetipuri pe care pare să nu le poată uni nimic decât temporarul joc iluzoriu al dragostei. Arhetipuri care se destramă văzând cu ochii: bărbați care nu mai vor să fie eroi, femei care se dezic în mod rușinos de marele lor atribut, maternitatea, devenită un mit printre altele, un mit "demascat" în fiecare zi la știrile de la ora cinci. Personal, nu pot să uit povestea copilului, mort "accidental" dar îngropat "premeditat" sub stratul de roșii. Poetul se înșelase: "Pământul e verde ca o ... roșie" nu ca o portocală.

Dar să revenim la familie. Nici nu mai știi dacă problemele familiei pot fi 'sexuale'. Infidelitatea e semnul incompatibilității și al plictiselii, nu al relei voințe. Secolul vitezei nu e specializat în proiecte pe termen lung. Soții și soțiile expiră aproape la fel de repede ca generațiile de calculatoare. Sunt deja mulți tineri care se pot mândri cu o relație de durată doar cu - pe cât de apetisanta, pe atât de virtuala - Lara Croft. În plus, femeile au descoperit că au și ele 'fantezii'. Poate în asta constă "furia" cu care unele discursuri feministe explodează: nu faptul că bărbatul a acaparat lumea lui "a face", ci și pe cea a lui "dori", "a imagina". Bărbatul ca "dumnezeu" al familiei făcea ca nu de mult și gândul la adulter să pară o încălcare gravă a bunului simț. Freud o spune clar: tabuurile înscrise în comportament sunt cauza nevrozelor feminine.

Să spunem însă că libertatea sexuală aduce schimbări radicale. Totuși femeile mai au de depășit o capcană. Chiar dacă sunt libere să schimbe partenerii, ceea ce caută ele e tot "jumătatea". Trebuie să o recunoaștem. Marea majoritate a femeilor sunt fermecate în continuare de

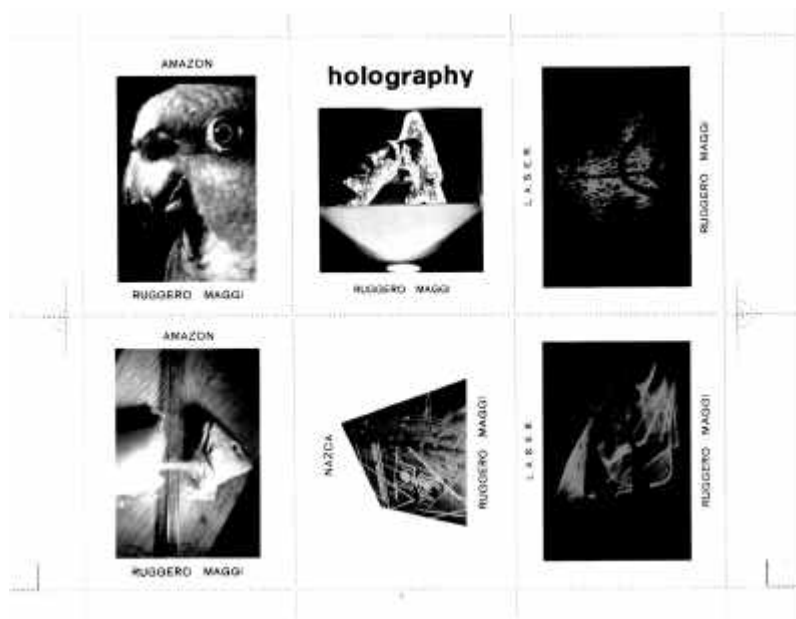
aceiași discurs telenovelistic, numit pe bună dreptate "abureală". Emanciparea (când vine vorba de mase) e din nou un cuvânt gol. Aceeași dulcegărie se insinuă în discursurile îndrăgostiților, chiar dacă sunt îndrumați de "sfaturi" în genul seriilor "Sex in the city". Apar în plus pantofii Prada, rochiile Gucci și nelipsitele lumânări de la cinele romantice, bonusul pentru telespectator fiind relațiile lecții de 'anatomie și fiziologie'. O bună comunicare de gen s-ar lăsa păgubașă din start, recunoscând că bărbații (câți au mai rămas) iubesc regulile, iar femeile (câte au mai rămas) iubesc fantasmalele. Sau, mai bine spus, bărbații iubesc sentimentul de a crea reguli, fie ele arbitrare. Poezia pe care femeile o gustă 'pierzându-și capul' e cea mai bună mărturie. Toți marii poeți aveau un "program" și se chinuiau într-un "laborator", chiar și atunci când cântau inefabilul feminin. Femeile s-au lăsat într-adevăr fermecate de această 'muzică' dar au descoperit întotdeauna, mai devreme sau mai târziu, că nici un bărbat nu se comportă conform iluziilor lor despre dragoste. Flaubert descoperea în strădania lui de a scrie o carte "făcută din nimic", tocmai acest mecanism al dorinței: indestructibil și coroziv în același timp. Dar fantasmelor feminine li se adaugă obsesiile masculine care atacează la orice o finalitate. Frumusețea unei flori de câmp nu poate fi admirată decât în vaza de acasă. Simțul proprietății înainte de toate! Proprietăți peste tot, chiar și peste fantasme. Dacă Werther și-ar fi dat seama de asta... E o limită fină între a face declarații de dragoste și a te intoxica (sau a intoxica pe alții) cu ele.

Aceeași dragoste pentru reguli și proprietăți făcea din căsătorie o "instituție stabilă", care acum speră să devină o "negociere". Bărbatul și femeia înconjurați din toate părțile de imagini apetisante (Mary Bloom a 'pozat' deja în toate revistele deșuchiate) stau asemeni unor copii în fața vitrinei cu dulciuri. "Dacă-mi dai un sărut îți

cumpăr prăjitura cea mai mare". Nu se mai privesc unul pe altul, ci stau cu ochii ațintiți la "prăjitura" pe care ar putea-o obține, cu puțin noroc... "în același timp". Un Septimius Smith care se logodește din panica de a nu mai simți nimic, pare în zilele noastre un 'romantic'. Ne și închipuim noile drame conjugale, în care soția nu-și mai dojenește soțul pentru că e neglijent cu copiii (care copii?) ci pentru că nu se ridică la înălțimea așteptărilor. Și la urma urmelor poți să-i condamnii? Să nu uităm că această mare 'iubire' a așteptat 12 secole să fie inventată. Nici până acum nu se știe dacă este o artificialitate găunoasă sau e o fericită justificare estetică a trieb-ului (drive-ului) căruia bărbatul și femeia îi cad pradă. Tumultuosul Goethe care provocase 'din greșală' în tinerete un val de sinucideri remarcă la o vârstă mai coaptă în *Poezie și adevăr* că "nimic nu pricinuieste în mai mare măsură plictisul de viață decât repetarea iubirii. Prima dragoste e socotită pe drept cuvânt ca singura adevărată; căci a doua, prin însuși faptul că e a doua, și-a pierdut sensul ei suprem. [...] Detașarea trăirii senzoriale de cea morală, o segregare care în lumea cultivată, extrem de complexă, despică simțirea în iubire și dorință, duce și aici la un exces care nu poate avea urmări bune". Dacă 'clasicul' Goethe, admirator declarat al "acțiunii" nu știa ce vorbește, nimeni nu știe.

Oricum, soluții există: pentru suspicioși, timizi sau simpli indivizi lipsiți de experiență sau succes. Cele românești, unele mai originale decât altele. "Văcuțele" și "miorile" gonfalibile cărora "gura nu le mai tace", anunță de data asta nu un omor, ci o "mică moarte" acompaniată de behăturile pasionale... atâta timp cât ține bateria. O nouă variantă feminină care nu ocupă mult loc, nu 'o doare' niciodată capul, se 'desumflă' doar la comandă, nu vorbește neîntrebată și e întotdeauna devreme acasă.

Cine știe, poate nu sunt departe vremurile în care suferințele din dragoste vor fi la fel de demodate ca Balzac pentru avangardiști.

Ruggero Maggi

Timbru de artist

O exegeză Rebreanu

■ Ion M. Mihai

SĂLUC HORVAT
Liviu Rebreanu – Ion – universul uman
Editura Dacia

Deși apărut în 1920, fascinația pentru primul roman românesc modern – „Ion” de Liviu Rebreanu – nu s-a estompat încă, acesta interesând și astăzi atât pe cititori cât și critica literară. Chiar dacă „Ion” aparține modelului de roman „narativ obiectivat”, așa cum îl clasifică scriitorul Gh. Glodeanu în „Poetica romanului românesc”, model considerat astăzi vetust și substituit cu cel „narativ experimental”, pentru că scriitorul – „asemenea unui demiurg” – creează iluzia vieții obiective și toate personajele romanului asemănătoare cu cele din contingent, dirijându-le gândurile și faptele precum un prestidigitator marionetelor, acest tip de roman încă place unei mari categorii de cititori. Faptul este explicabil și fiindcă, în ciuda trecerii timpului, „Ion” rămâne o paradigmă a romanului românesc modern, a cărui acțiune și ale cărui personaje au făcut, ca și romanele lui Balzac, adevărată „concuvență stării civile”, cum se obișnuia să se spună. Poate tocmai de aceea, în cartea sa „Liviu Rebreanu – ION – universul uman”, apărută recent (aprilie 2003), la Editura „Dacia”, domnul Săluca Horvat își propune – deși n-o spune – să facă o nouă exegeză a acestui roman. Existând deja foarte multe studii pe tema dată, autorul nu face descoperiri spectaculoase, dar reușește să sintetizeze și să ordoneze cele spuse până în prezent, însinuându-și printre ele propriile-i puncte de vedere, interesante, care completează tabloul receptării acestui „anon” al romanului tradițional românesc. Cartea în discuție, cu un „Cuvânt înainte” scris de Gh. Glodeanu, este structurată pe două capitole importante: I – Preliminarii la o posibilă poetică a romanului „Ion” și II – „Universul uman”, cu trei subtitluri: a) „Glasul pământului, Glasul iubirii”, b) „Intelctualitatea satului”, c) „Lumea satului”. Desigur că primul capitol este cel mai substanțial, acolo decriptându-se creuzetul și tehnica în care s-a născut romanul cu toată referențialitatea și autoreferențialitatea acestuia. Pentru a înțelege bine atât epica romanului cât și atmosfera în care se desfășoară acțiunea trebuie, neapărat, să te transpuși în atmosfera timpului de atunci, să cunoști psihologia satului românesc dintre războaie, relațiile dintre oameni, dintre ei și Administrație, legile și morala vremii. A judeca valoarea cărții pornind de la realitățile de astăzi când viața rurală și a indivizilor de la țară au fost pervertite de o ideologie politică ce a distrus simțul de proprietate, dragostea de pământ, sănătoasa morală țărănească de respect și dreptate, înlocuindu-le mai peste tot cu fărâncăria, lenea, înșelătoria, specula, parvenitismul etc., s-ar pierde complet sensul și conotațiile acesteia. Conștient de capcana în care ar cădea, autorul refuză să facă astfel de aprecieri, el preferând să citeze caracterizările criticilor avizați făcute anterior. După ce se face referiri pertinente la geneza acestuia, în carte este redat ecoul pe care l-a avut apariția romanului în critica vremii cât și în opinia publică, subliniindu-se prevalența aprecierilor pozitive făcute în special de marii critici ai timpului – Eugen Lovinescu și Mihail Dragomirescu – față de cele negative care au fost puține, conjuncturale și nerelevante. Fixarea definitivă în mentalul cititorilor a „romanului setei de

pământ” a fost determinată, fără rezerve, de criticii din a treia generație postmaioresciană – Pompiliu Constantinescu, Tudor Vianu, Șerban Cioculescu (Șerban cel rău?) Perpessiciu, George Călinescu. Principalii critici contemporani nouă: – Nicolae Manolescu, Lucian Raicu, Mircea Zăciu, Al. Sasu, Gh. Glodeanu și în mod special Nicolae Gheran – au reluat analiza acestui roman și i-au descoperit noi valențe, plasându-l și ei în topul listei romanului românesc modern. Sintetizând aprecierile care s-au făcut despre acest roman, Săluca Horvat ajunge la concluzia că el ar reprezenta drama neîmplinirilor (p. 44), considerând ca neîmplinite nici setea de pământ a lui „Ion”, nici dragostea lui și nici datoria față de el însuși. Dar neîmplinită este – constată autorul – nu numai aspirația lui „Ion”, ci și a altor personaje ca Ana – soția lui, George – soțul adevăratei lui iubiri (Florica), Zaharia Herdelea – învățătorul din sat, Titus Herdelea etc. Toate afirmațiile pe care autorul studiului le face sunt fundamentate cu citate, multe citate, alese cu grijă, în spatele cărora se ascunde o muncă enormă de informare și de studiu așa ca ele să motiveze cât mai complet și mai exact aserțiunile făcute.

După Săluca Horvat, lupta care se dă între „Glasul pământului” și „Glasul iubirii”, asemănătoare, spunem noi, cu cea dintre datorie și onoare din tragedia clasică franceză, ar fi, în fond, miza acțiunii romanului, deși la bază și predominantă este cea dintâi, a doua fiind numai o consecință, o cale, un mijloc de a-și realiza dezideratul ardent, acela de a avea cât mai mult pământ. De altfel și încadrarea acestui roman pe care autorul o face la un moment dat, în rândul scrierilor cu temă erotică (p. 58), pare totuși forțată pentru că mobilul de fond al tuturor tribulațiilor sufletești ale lui Ion este obsesia sărăciei, a pământului care dă în plus și o anumită poziție socială în sat. Aspecte erotice sunt comune tuturor romanelor tradiționale, fie ele sociale, istorice, psihologice etc., necesare pentru a dinamiza acțiunea și a face intrigă mai palpitantă, dar nu acestea le determină și sensul. Acțiunea romanului, constată Săluca Horvat, anvizajează viața întregului sat, a tuturor categoriilor sociale căci, cel puțin în trecut, satul românesc se putea privi ca un tot unitar, cu tradiții și obiceiuri comune, cu relații strânse între oameni și în principal, viața exterioară a tuturor sătenilor se desfășura pe coordonate unice, toți cunoscându-și reciproc problemele cu care se confruntau. Era diferită, desigur, viața intimă care, normal, era specifică fiecărei familii și fiecărui individ. „Țăranul” spunea Rebreanu în „Laudă țăranului român”, cunoscutul său discurs de recepție la Academia Română – „este componenta de bază, nucleul, celula inițială a poporului român, izvorul românismului pur și etern. Singura realitate permanentă, inalterabilă a fost și rămâne țăranul”. Autorul lucrării analizate observă că toți eroii romanului lui Rebreanu sunt oameni reprezentativi ai satului de atunci, a căror viață era de obicei liniară, lipsită de elemente trepidante. Dintre ei, nu lipsește preotul, învățătorul și notarul, cunoscuta triadă a unui sat românesc care reprezintă, determină și dirijează viața întregii comunități. Aceasta, mai ales, în condițiile stăpânirii austro-ungare a satelor din Ardeal din timpul desfășurării acțiunii romanului, o continuare a relațiilor din Evul Mediu. Se atrage atenția asupra celor două componente ale acțiunii romanului, mărturisite chiar de Rebreanu: ade-

Ruggero Maggi Aveam doar cinci ani, 2001

vărată, luată direct din viața satului Prislop în care acesta își plasează acțiunea, iar a doua, pură ficțiune construită de autor pentru a-și putea rotunji opera, care să pară cât mai complexă, dar mereu credibilă. Se poate spune că în roman sunt cuprinse tot eposul și erosul caracteristice zonei din nordul Ardealului din vremea respectivă: obiceiuri, moravuri și năravuri, credințe și comportamente, relații interumane între diverse categorii sociale în ipostaze diferite, încât se creează impresia de verosimilitate și de identitate cu situațiile reale, din care o parte sunt și astăzi valabile. Făcând o radiografie a acestei adevărate „epopei a țăranului român”, Săluca Horvat analizează și grupează după varii criterii sociale, economice, psihice, de instruire, de gen etc. toate personajele romanului care, citând surse sigure, ar însemna nu mai puțin decât 236. Citind cartea scrisă de Săluca Horvat ai impresia că citești chiar romanul, în direct. Se desprind de aici detalii în componente, relațiile sociale ale vremii, dar și cele familiale și interfamiliale, conduta morală a oamenilor cum și aspirațiile, obsesiile, dorințele și credințele lor, toate proiectate în jurul fenomenelor esențiale ale vieții – nașterea, nunta, moartea – de atunci și dintotdeauna, de la noi și de pretutindeni. În capitolul al doilea al lucrării se face un fel de disociere a romanului în „Romanul setei de pământ” care îi are drept protagoniști pe Ion al Glanetașului și pe Vasile Baciu – tatăl Anei – și „Romanul de dragoste” în care apar mai multe personaje, printre care cele principale: Ion, Ana și Florica precum și familiile acestora și cele ale reprezentanților instituțiilor locale, iar ca personaje comune apare lumea satului în întregime. Toți sunt prezenți ca într-un fel de dicționar cu caracterizări sumare dar precise, care dau parcă mai multă coerență acțiunii romanului, îl explicitează, lămurind situațiile dubioase ori confuze din epicul acestuia. În final, cartea are un consistent aparat critic – referințe critice, indice alfabetic al personajelor și un indice de nume care îl întregesc. E remarcabil caracterul pragmatic pe care autorul îl dă lucrării, acesta interesând pe toți iubitorii de literatură, dar putând în același timp să fie utilă populației școlare care va găsi în ea neprețuit instrument de lucru.

L-am cunoscut pe profesorul George Emilian Marica

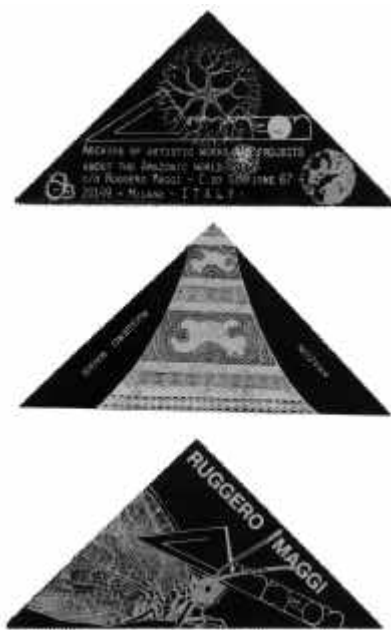
■ Liviu Ursuțu

Profesorul George Emilian Marica s-a născut la 1 noiembrie 1904, la Horezu. Tatăl său, Emil, originar din Transilvania, era farmacist în localitate, iar mama, Elena Marinescu, provenea din familia unui negustor localnic. Cursurile primare le începe la București, la școala germană lutherană, încheindu-le la pensionul francez „Jean” din Craiova. Studiile liceale le-a efectuat trecând prin mai multe unități școlare: Liceul „Lahovari” din Râmnicu-Vâlcea, Liceul Militar „Mănăstirea Dealu” din Târgoviște și Liceul „Barițiu” din Cluj, unde-și susține bacalaureatul în 1923. Începând cu anul 1923, urmează cursurile Facultății de Litere și Filosofie din Cluj, până în anul 1927, când își ea licența în filosofie, specialitatea sociologie. În această perioadă este numit de profesorul Virgil Bărbat bibliotecar onorific al seminarului de sociologie, semn al prețurii de care s-a bucurat din partea celui care i-a fost mentor spiritual în etapa de formare. După un an, timp în care își va satisface stagiul militar, George Emilian Marica, beneficiind de o bursă a ministerului de finanțe, pleacă în 1928 la studii în Germania. Petrece două semestre în Berlin, unde-i audiază pe Vierkandt, Dessoir, Liebert, Sombart. În toamna lui 1929, trece la Universitatea din Köln, unde va rămâne până în 1932, exceptând un semestru, când, în paralel, frecventează cursurile profesorilor Rohocker, Curtis și Schumpeter la Universitatea din Bonn. La Köln studiază cu Honigsheim, Hartmann și Ziekursch, dar se apropie mai mult de L. Von Wiesse, sub îndrumarea căruia își va pegăti și susține doctoratul. În perioada studenției, întreprinde călătorii de documentare și cercetare în Anglia, Franța, Austria, Olanda, Elveția și Belgia. Se întoarce definitiv în țară în 1932. În 1937 este numit asistent la catedra de sociologie a Universității din Cluj, unde nu va găsi un post corespunzător pregătirii sale. În 1936, alături de T. Herseni, Al. Sudețeanu și Ion Lupu, ia parte la concursul pentru ocuparea catedrei rămase vacante în urma decesului profesorului Virgil Bărbat, câștigător al concursului fiind desemnat Sudețeanu. După restructurarea învățământului din anul 1948 este încadrat ca asistent la catedra de istorie a filosofiei antice și medievale. În 1950 este avansat ca șef de lucrări la Facultatea de pedagogie, încredințându-i-se un curs de pedagogie. Este comprimat cu „persana și catedra” din învățământul superior în 1954, fiind angajat la Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei Române. La 1 decembrie 1955, va ocupa un post de cercetător științific la biblioteca aceleiași instituții, post care, în 1959 va fi transformat în bibliograf șef de serviciu. La 1 mai 1966, ocupă, prin concurs, postul de cercetător științific principal, și, apoi, în 1969, pe cel de șef de sector la secția de filosofie și psihologie a Filialei Academiei din Cluj de unde se va pensiona în 1974. Se stinge din viață la 1 martie 1982.¹

A fost căsătorit cu doamna Alice Marinescu, absolventă a Facultății de Limbi Străine, secția franceză și a Facultății de Farmacie a Universității București, facultate urmată în vederea preluării farmaciei din Horezu a părinților săi. A fost fina lui Constantin Brâncuși, fiind botezată de acesta. Nu pot uita că după venirea familiei Marica la Cluj, doamna a fost încadrată ca farmacistă și apoi

șefă la farmacia de copii a Policlinicii I din Cluj. Atât eu cât și alți colegi, care aveam copii mici, am fost beneficiarii generozității sale.

Așadar profesorul George Em. Marica își desfășoară activitatea științifică în cadrul Bibliotecii Filialei Academiei din Cluj de la 1 decembrie 1955 până la 1 mai 1966, în calitate de șef serviciu la secția Arhivă istorică. La terminarea Facultății de Istorie-Filosofie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj în anul 1964, subsemnatul am fost repartizat, împreună cu soția mea, la această secție. De fapt am avut cinstea și onoarea deosebită de a fi condus de un om impecabil sub toate raporturile. Ne-a învățat cultul muncii bine făcute, seriozitatea în ceea ce trebuie să facem. L-am admirat întotdeauna pentru modul conștient în care s-a angajat să abordeze teme majore de sociologie românească și de istoria culturii transilvănene. Era de o punctualitate de invidiat. Sosea la birou la orele 7 și pleca la orele 16. Făcea o mică pauză la 10, când mergea la piață să-și facă cumpărăturile zilnice. Noi fiind mai tineri, întârziam de obicei, sosind pe la orele 8. Îi întâlneam privirea mustrătoare. Însă îi admiram ritmul de lucru. Am fost martorii elaborării unor lucrări fundamentale: *Foia pentru minte, inimă și literatură*, indice bibliografic și *Bibliografia Bariț*, lucrare predată prin anul 1980 Editurii Științifice și Enciclopedice spre a fi publicată, de a cărei soartă nu se mai știe nimic. Însși autorii ediției, Gheorghe Cordoș și Traian Rotaru, mărturisesc la p. 37 că lucrarea a fost predată spre publicare Editurii Științifice și Enciclopedice din București și despre a cărei soartă nu am putut afla nimic. Noi credem că direcțiunea acestei edituri are obligația morală să transmită moștenitorului testamentar prof. univ. dr. Gheorghe Cordoș un răspuns cât de cât acceptabil. Oare este posibil ca o muncă de 8 ani să fie pierdută?

Ruggero Maggi

Timbru de artist

Profesorul a dat dovada unui stoicism demn de invidiat. Conducerea bibliotecii i-a încredințat prelucrarea corespondenței lui Ioan Mîcu Moldovan, corespondență reprezentată de câteva mii de scrisori. Pe acestea le-a ordonat pe emitenți, le-a ștampilat, inventariat și registrat. Oala cu smântână fiind gata pregătită i-a fost ușor apoi unei subalterne de-ale mele să purceadă la elaborarea *Catalogului de acte personale ale lui Ioan Mîcu Moldovan*, pare-mi-se în patru volume, fără să facă vreo mențiune că registrele scrisorilor aparțineau Profesorului. De fapt ea nu era în premieră. La fel a procedat și cu *Catalogul corespondenței lui Timotei Cipariu* editat împreună cu marele istoric Alexandru Matei, cel născut în Chiheriu de Sus de pe Valea Gurghiuului și ajuns director al Arhivelor Statului din Cluj. Registrele corespondenței cipariene, în marea lor majoritate, au fost elaborate de mine și soția mea în cadrul Arhivei istorice a bibliotecii academice clujene. Asta da etică profesională sau cum este denumită mai nou deontologia profesională! Asupra acestor raporturi, ca să nu le spunem altfel, Profesorul nu s-a pronunțat niciodată. Probabil că în sine sa a detestat metoda ființelor omenești. Nu putem să ne pronunțăm asupra consistenței sale opere sociologice. Menționăm că literatura de specialitate a fost înnoibilă de Profesor în intervalul 1931-1980, cu 43 de studii și cărți. Reviste ca „*Transilvania*”, „*Saeculum*”, „*Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*”, „*Revista de filosofie*”, „*Revista de psihologie*”, „*Studia universitatis Babeș-Bolyai*”, „*Korunk*” și editurile „*Dacia*”, „*Editura pentru Literatură*”, „*Editura Științifică și Enciclopedică*”, „*Editura Academiei*” au beneficiat de semnătura sa. Dintre studiile de sociologie vom menționa câteva: „*Despre patrie. Studiu sociologic*”, „*Ernest Robert Curtius*”, „*Mișcarea tinerimii*”, „*Încercare de definiție a satului*”, „*Conceptul de social*”, „*Notele de călătorie ale lui George Bariț*”, „*Migrația populației din mediul rural. Istoricul problemei la noi și premisele sale*”, „*Sociologia națiunii la Alexandru Mocioni și A.C. Popovici*”, „*Max Weber etimologie*”, „*Conciene civique et conciencia littéraire en Transilvanie a l'epoque de 1848*”, „*Personalitatea și opera lui Virgil Bărbat*”. Dintre cărțile sale amintim „*Emile Durkheim, Soziologia und Sozialismus*”, Jena, 1932, „*Satul ca structură psihică și socială*”, vol. I-II, Cluj, 1948, „*Gheorghe Bariț, Scrieri social-politice*”, București, 1962. Studii și antologie de Victor Chereșteșiu, Camil Mureșanu, Gh. Em. Marica, „*Ideologia generației de la 1848 în Transilvania*”, București, 1968, „*Studii de istorie și sociologia culturii române din secolul al XIX-lea*”, I, Cluj-Napoca, 1977, II, 1978, III, 1980 la care adăugăm: „*Foia pentru minte, inimă și literatură*”, bibliografie analitică cu un studiu monografic, București, 1965, precum și lucrări rămase în manuscris: „*Filosofia bunului-simț*”, „*Max Weber și opera sa*” și lucrarea dispărută „*George Bariț - bibliografia operei*”. La puțin timp după plecarea Profesorului, doamna Alice m-a chemat acasă, unde împreună cu distinsa mea colegă Adriana Filipașcu am preluat pentru bibliotecă academică clujeană, biblioteca personală a sărilor Marica, dominată de lucrări de sociologie, filosofie dar și de literatură franceză. În concluzie, ca să parafrazăzăm „*o viață de om așa cum a fost ea*”.

NOTE:

1. După George Em. Marica, *Studii sociologice*. Studiu introductiv, notă asupra ediției, lista principalelor lucrări și selecția textelor de Gheorghe Cordoș și Traian Rotaru. Centrul de Studii Transilvane. Fundația Culturală Română. Cluj-Napoca, 1997, p. 5-6.
2. G. Em. Marica, *Filosofia bunului simț*... Ediție îngrijită de I. Maxim Danciu și Virgil Leon, prefață de I. Maxim Danciu. Centrul de Studii Transilvane. Fundația Culturală Română. Cluj-Napoca, 1998.

Solidaritatea alergătorilor de cursă lungă (2)

■ Ștefan Manasia

„Există o asemănare izbitoare între textul poetic și textul publicitar”, observă Adrian Urmanov în articolul programatic *Eu sunt poemul utilitar* (în revista *Paradigma*, nr. 1-2/2003): nu numai că ambele privilegiază receptorul, dar utilitarismul preia din tehnicile reclamei și toată acea încărcătură metaforică a stilurilor contemporane, care nu folosește comunicării (i)mediate și nu îmbrățișează același cod cu al cititorului comun, este abandonată, așa încât “poemul utilitar nu mai trezește cititorului sentimentul de înstrăinare, care nu folosește comunicării alt text, atrage precum textul promoțional, gratuitatea, jocul, tehnica, structura, imaginea – toate sunt simple mijloace de punere în funcțiune a unui mecanism: transmiterea mesajului.” Este admirabilă claritatea incursiunii teoretice a tânărului poet, mai puțin unele ingrediente: mesianismul (ușor) cabotin, fronda, principiul (salvator) al negației, ce apar aici deghizate, la fel ca în multe dintre manifestele ori articolele polemice ale ultimilor ani. Și “utilitarismul” își plânge cu lacrimi de crocodil luciditatea și solitarismul în arena poeziei, bagatelizând alte orientări (sau școli) care au reinstaurat – ori încearcă să o facă – punctul de vedere al receptorului; care încearcă să reducă la zero, cu o metaforă urmanoviană, “imunitizarea gradată, în timp, la stimulii poetici”. Ar merita, bunăoară, nuanțate observațiile asupra postmodernismului și fracturismului, cărora Urmanov le descrie, cu luciditate, limitele: postmodernismul, deși tentat de umanizarea discursului, de interacțiune, îi va apărea ca inautentic (“prin facila recuperare a produselor anterioare ale mecanismului, iar nu a mecanismului poetic în sine”), la fel cum inautentic îi va apărea și fracturismul narcisiac (“introduce în ecuația comunicării și contextul scrierii însă cu aceeași obsesie de absolutizare, de amplificare a importanței (...) tot ce se realizează este o schimbare a formei de dezechilibru, un alt handicap posibil al textului”). Ar merita, poate, contabilizate și realizările poetice ale “Școlii de la Brașov” (textele Simonei Popescu, ale lui Andrei Bodiu și Caius Dobrescu), poemele lui Gheorghe Crăciun (din *Studiul după natură*), ca și conceptul acestuia de *poezie tranzitivă*. În același număr al *Paradigmelor*, Urmanov reia, reformulează, clarifică și anticipează – într-un text intitulat – *Generația tu: o altă inimă / o altă literatură*. Ceea ce ar aduce nou utilitarismul, curentul literar cu unic posesor, ar fi înlocuirea “viziunii estetice asupra obiectului creației” cu “o viziune de tip funcțional”, antielitistă, democratică, în fond o altă (aceeași) poezie “coborâtă în stradă”.

Nu-mi dau seama cum vor evolua, în continuare, poezia și poetica lui Adrian Urmanov, volumul *Poeme utilitare* (Ed. Pontica, 2003) diferind numai ca *tîmbru*, nu și ca realizare tehnică – prin dispunerea savantă a textului, prin strategiile de scriere – de cărțile unora dintre optzeciști.

Geometria atentă (și elitistă) a poemului ascunde *tonul*: poetul adoptă o *ținută ceremonială și vorbirea îngrijită* a predicatorilor americani, ori a bătrânelelor care îți bat la ușă urându-ți zile ferice și încercând să-ți ofere *Turnul de veghe*.

Strategiile “publicitare”, psihologice și sociologice, fac poemele greu de digerat, le învăluie într-o poleială neverosimilă, ipocrită: “bună dimineața/soarele e cu tine ține minte asta/ toată ziua asta să ții între pereții capului” (*poem de dragoste*) sau “ești cum erai și acum cinci ani/ dar ai cinci ani lipsă: mâine dimineața poate fi un/ moment/ cât se poate de bun: mâine dimineața/ poate fi excelent” (*improvizație*). Experiența receptorului/cititorului e, mai degrabă, traumatizantă – ca atunci când asculți ce vrea șoferul într-un autobuz – decât cathartică. Revelația predicată de Urmanov este, în mare măsură, *corpor(e)alitatea*, aceeași în care poezia română înnoată de la începutul anilor '90: sunt sigur că exist dacă permanent îmi “supraveghez” corpul, îi conștientizez necesitățile și mișcările, dacă îmi conștientizez organele cu dexteritatea unui medic generalist – “nu mai văd nici un sens dacă nu-mi repet iar și iar/ că respir” apare într-un alt text din seria *poemelor de dragoste*.

Urmanov este un umanist, iar poemele sunt *operele alese* pentru a-i răspândi învățăturile. El pare a nu fi îndrăgostit de propria-i poezie, ci de seducția pe care aceasta va izbuti să o exercite asupra unei mase de cititori. Vor fi, de aceea, amorțate în text remarci subliminale (care declanșează frica de boală și de moarte, de un accident), o inflație a verbelor de adresare, a conjunctivelor și imperativelor, mai ales în ciclurile *improvizații poetice (club a)* și *improvizații poetice (club le unoir)*. Dialogul cu virtualul cititor continuă la

subsolul paginii, ca și cum aceeași voce auctorială, mai agresivă și mai insistentă, ți-ar repeta: *citește mai departe sau fără tine pagina asta e degeaba – dă pagina*. Improvizațiile lui Urmanov nu au însă spiritualismul, vibrația șamanică a unei, să zicem, *Action Dead Mouse*, pe care plasticianul german Joseph Beuys o performa acum câteva decenii: ele nu reușesc, deocamdată, să cutremure conștiințele, ci doar să placă, ingenue și digresive cum sunt.

“eu chiar nu trebuie să-ți spun nimic/ eu trebuie doar să te activez” rămâne etalonul spre care tinde poezia (poetica) lui Adrian Urmanov. Și nu mă îndoiesc că, atâta timp cât “eu voi fi aici eu rămân aici eu te aștept aici/ în inima mea rumeguș de lumină”, există datele unei apropiate și veritabile performanțe (performance?) poetice.

Deocamdată deschiderea autorilor *douămiști* către un “alt câmp de tensiuni semiotice” (Marin Mincu) rămâne un deziderat care: 1. nu știu în ce măsură poate fi azi atins; 2. nu știu în ce măsură mai poate fi azi de actualitate. Nemaexistând realitatea opresivă, castratoare care să-i alieze (și să-i disciplineze) ca pe optzeciști, onirici sau “târ-govișteni”, autorii *douămiști* par tentați fiecare de o ficțiune personală. Optzeciștii au preferat multă vreme să alerge în pluton, fiindcă era mai convenabil așa. *Douămiștii* preferă sprintul (deși asta nu le garantează trecerea liniei de sosire) și există în arta lor (atletică) o libertate mai mare și mai vizibilă decât în a predecesorilor optzeciști, inevitabil supuși cenzurii, inevitabil respirând aerul epocii defuncte. Prefer, cum afirmam în debutul acestei prezentări, o *solidaritate a operelor* uneia de tip *generațional*: numai cea dintâi conservă bucuria, mult discutata plăcere a lecturii.

Adrian Târța

Din ciclul „Materie și configurări”

■ Vasile Leac

grădina cu gutui

ea a venit tocmai pe aceste portative dar
noi le vom spune nervi
pe la periferiile orașului așundați în viață până la
genunchi

un singur zid iar în rest prezența onirică
a inspectorului Borges
aproape am ajuns chiar dacă această stranie
așteptare sub umbrele nu-i decât un déjà-vu
să nu fim bănuți de acea inutilitate despre
care se vorbește în nopțile textu(a)liste

doamnele Clișee ne vor croșeta vestește de mohair
un vânt întâmplător a bătut prin
mânele largi ale celor adormiți
câteva rămășițe din tot acest blestemat mușuroi
nu pot să spun precis dacă era și ea
doar aceste stiele de cerneală care ne-au întunecat mâinile

sfârșind tocmai când trebuia realizat
acest portret al vântului
și noi mai departe căutam perfecțiunea
rătăcind într-o veșnică noapte.

flori de hârtie

.când trece șatena și peste câteva clipe vine noaptea
în fața blocului pe bancă și deodată pașii încep să facă
zgomot

despre dragostea noastră
din adâncul vanei privind viața
și toți pe margine oglinindu-și ridurile
firmele și reclamele sunt îngerii noștri păzitori
fiecare am strâns o păpușă de gât i-am ridicat fusta
și i-am îndoit picioarele și capul și eram fericiți

acum copacii sunt personaje stranii
și gloria se îmbracă în prima ei vomă
plină de sunete și nedumerire

tristele noastre litere

și totuși saltul în prăpastie e mai plăcut în doi
acum când o vrabie se așază pe marginea tomberonului
pe masa de plastic privirile fac dragoste

în curând chipurile noastre vor fi acoperite de muște
verzi.

o plimbare spre capul podului

.și era aproape seară peste iarba uscată – frângându-mi
mâinile –
cu pași nesiguri spre mal. numai ce apăruse
umplând apa cu tremurătoare sclipiri. o voi numi
Luana-Luna
pașii se îndreptau spre podul din apropiere
– pod de fier –

noaptea peste râu. îmi zise: nu m-am gândit, cu toate că
de nenumărate ori am trecut pe aici
(și nenumărate gânduri)
privind apa și umbrele tufșurilor până la mijlocul
râului

întâlnind celelalte umbre de pe malul celălalt)
și peste aceste umbre luminile farurilor și zgomotul

mașinilor rulând peste pod.
mirosul aerului sub pod – rugină și noroi înțepător
zgomotul care-mi cădea în creștet mi-a adus aminte
de primul muzeu (asta, pe când eram copil)
atunci am văzut pentru prima oară o barcă de lemn
putredă

mai târziu am aflat că era arsă.
aici la capul podului cu o lumânare aprinsă stând
în ceața somnului cu fruntea pe genunchi
l-am auzit din nou vorbind nedeslușit...
(într-un târziu, sau poate nici nu dormisem
împresurat de gânduri ca în momentele acelea de
pierzanie
când neputința devine fizică și ești pierdut)
acum tremurătoarele sclipiri erau șerpi luminoși
în umbrele lungi ale plopilor – țipenie
și atunci am crezut că am trăit o tinerețe frumoasă
cum numai după moarte un craniu alb mai poate fi fru-
mos –
clipa de liniște și împăcare când nu mai poți urî nimic.
acum la întoarcere această plimbare reală
îmbrăcată în aer și viețuți minuscule
și de care nu-mi mai aduc aminte numai sunetul pașilor
acel sunet din holul unei clădiri pustii.

■ Vladimir Trăistaru

ruletistul

vărățeavapistoluluiînurechilecudopurideceară
pacabumpacabumlinișteaeolăcuscă
devoratădecălugărița
tânără !! surioară
pacab !! umpac!
pacab umpac!!

Made in USSR

zile în șir aș fi stat în genunchi
cu tâmpla lipită de ciment
lângă tâmpla lui bobby care
și el privea cu aceeași catifelată

oroare, de sub puful blond
al sprâncenelor, mașinuța rusească
albă, de plastic, cu tapițeria portocalie
cu farurile lungi și violene și mate:

ne hipnotizase încă de demult
dar acum eram pe-a patra
lungiți pe ciment, deschideam
și trânteam portiera

(eram agenții secreții sovietici
spaima capitaliștilor în haine de piele)
încercând cu unghia cauciucurile
strălucitoare, pentru că

mașinuța era o insectă letală perfectă
în clarobscurul scării
sub neonul pâlparetor
farurile ne paralizau ceasuri întregi

rugăciunea ei
adresată creierului înțelept electronic
ne făcea mai buni mai adevărați

A. Tarța Din ciclul „Context de întemeiere“

cana galbenă

■ singura dramă autentică de pe lumea asta
o trăiește cana mea galbenă
pentru ceai & cafea
câștigată în tinerețe la un promo

■ imaginează-ți:
mai întâi s-a ciobit
apoi petele de cafea au început să nu se mai ducă
să se întindă/
striații zaharose au înnegrit-o pe fund
parcă-i o negresă
îmbrăcată cu o rochiță de culoarea bananei

sau glasurile ălor mici

noaptea e o tundră mătăhoasă
și mătăsoasă
coboară pe dig
peste bălți unde clipelesc mormolocii

noaptea blocurile par cuiburi uriașe
de vrăbii
atrăgătoare exotice inaccesibile
glasurile ălor mici se-mpletesc cu

vocile zgrunțuroase ale babacilor dând table
bând bere ursus scheunând sau
pocnindu-se
noaptea blocurile sunt niște conserve din tablă
în care hibernăm noi tomatele

creierul meu friguros e nebraska

creierul meu friguros e nebraska
creierul meu din gumă de mestecat

prin el trec marfarele accelerând
pline cu crime pe care aș fi putut să le fac

mecanicii au chipuri albastre și stranii
sub prelate ruogoase băteții negri fac

orice ca să scape de melasă și bici
visează Nordul cu fulgi de zăpadă pe înserat

marfarele lungi ca viermii de mirodenie
se latină în preerie când greierii tac

când slavii-adorm între trestii cu Doamna Tenie
în creierul meu din gumă de mestecat

Familia în economia de dincolo de casă

■ *Valentina și Aurel Daniel Bumbaș-Vorobiov*

Conceptul de economie a avut inițial un sens ce se limita la normarea activităților gospodărești, dar în momentul în care activitățile economice nu au mai coincis cu ele acesta s-a schimbat radical. Expulzarea economiei din gospodărie a fost făcută posibilă de primii pași ai industrializării, ce a dobândit ca embleme mașina și masele.

Această familie extinsă în sensul în care Alvin Toffler o vede, o familie a "primului val", "cuprinzând mai multe generații [...]locuind sub același acoperiș, muncind toți laolaltă ca o unitate de producție economică" era una a spațiului agricol concentrată pe supraviețuire și prea puțin orientată spre schimb, fiind imobilă și înrădăcinată în sol. Se pare că sensurile lui *famulus*, care în latină îl desemnează atât pe cel care locuiește în casă cât și faptul de a fi rob, supus, ascultător, se mai păstrează încă. Este vorba de o supunere față de un *pater familias*, sub înțelesul de ascultare și locuire a aceleiași case. Un spațiu îngust de locuit făcea posibilă o supraveghere permanentă și tacită a tuturor asupra fiecăruia. În asemenea condiții spațiul privat era redus la minim putându-se manifesta doar ca și ascundere în spațiul public, reprezentarea în public făcându-se prin intermediul familiei. Nu erai întrebare aproape niciodată „Tu cine ești?”, ci mai degrabă „Tu al cui ești?”.

Modul în care industrializarea modifică chipul familiei este extrem de complex. Munca reușește să depășească treptat ideea de simplă supraviețuire, orientându-se către ideea de bunăstare, foarte vagă la început. Timpul liber începe să ia proporții însemnate, uneori să depășească necesitatea. Topografia casei descrie o compartimentare a spațiului locuibil, iar copiii sunt degajați de treburile gospodărești majore. „Sentimentul matern este pus pe seama ameliorării condițiilor de viață pe care producția capitalistă o permite [...] din momentul în care creșterea economică degrează mamele de o serie de constrângeri materiale”. Familia modernă nucleară va plasa în centrul ei copilul și va face din grija pentru sănătatea și educația lui un obiectiv

central al procesului de „sentimentalizare progresivă a raporturilor intrafamiliale”.

Dar aceste achiziții s-au realizat progresiv, iar analiza noastră se va opri la o critică adusă de Engels familiei din perspectiva fundamentelor economice. Familia pe care el o are în vizor este una nucleară sau puțin extinsă: locuiește într-un spațiu cu o singură încăpere cu destinație casnică de zi și noapte; bărbatul adult și copiii cu vârste peste 11 ani lucrează un număr mare de ore pe zi din necesitate, pentru a asigura încă supraviețuirea familiei; femeia îngrijește casa și copiii mici; nevoile sexuale sunt greu satisfăcute, iar riscul sarcinilor nedorite amenință încă viața femeilor și echilibrul financiar al familiei.

Viziunea profetului Engels despre prostituție și monogamie

Ar trebui probabil să ne întrebăm, dacă analizele „Înțeleptului Profet Engels” mai prezintă astăzi interes, înainte de a avea intenția să privim critic textul său intitulat *Originea familiei, a proprietății private și a statului* (1884). A renunța la această dorință irațională, echivalează cu nebulia de a refuza spectacolul textelor aberante ale utopismului filosofic, în favoarea recunoașterii unei rațiuni, la fel de utopice, care ar merita fără împotrivire acordul nostru, numai pentru că astăzi e la modă logica eficienței maxime, care organizează mentalul omului pragmatic contemporan.

Texte ca cele ale lui Engels sunt poate inactuale, dar faptul că ele exprimă dependența între o organizare economică și familie sunt pentru noi semnificative, mai ales că această organizare nu s-a constituit niciodată în mod real, deși a rămas factorul care a făcut din comunism un milenarism secularizat și o practică de menținere a maselor. Firul textului este oferit de aceeași obsesie a egalității în numele căruia se fac cele mai aberante previziuni. Premisa de la care pornește textul este o afirmație a „poetului-profet hegelian Marx”, după care: „Familia modernă cuprinde în genere nu numai sclavia (*servitus*), ci și iobăgia, întrucât este chiar de la început legată de obligația unor munci agricole. Ea cuprinde în miniatură toate contradicțiile care se vor dezvolta pe scară largă, mai târziu, în societate și în statul ei.”⁵³ Această premisă păcătuiește esențial, anume este o definiție a unei familii ce aparține perioadei pre-industriale, nu perioadei industrializării, perioadă pe care comunismul urma să o răstoarne în mod revoluționar. În aceeași dialectică a obsesiei pentru egalitate, ea constituie un amorsaj suficient pentru ca Engels să vadă aici cu necesitate o corupere a relațiilor familiei monogame prin legăturile sale cu proprietatea privată și cauza care generează inegalitatea între bărbat și femeie, mai mult chiar o amenințare a sexualității femeii și imposibilitatea de a constitui o familie pe baze sentimentale reciproce. „Monogamia a apărut ca urmare a concentrării unei avuții mari într-o singură mână, și anume în mâna bărbaților... Pentru aceasta era necesară monogamia bărbaților nu a femeii.”⁵⁴

Atâta vreme cât există proprietate privată monogamia este o față a menținerii capitalismului, iar subminarea monogamiei se datorează atât necesității menținerii și transmiterii averii, dar și a prostituției, care are pentru Engels un sens deosebit: „Cu cât heterismul tradițional suferă... modificări sub influența producției capitaliste de mărfuri... se transformă mai mult în prostituție fățișă [...] efectul lui este mai demoralizant [...]El demoralizează pe bărbați cu mult mai mult decât pe femei”⁵⁵. În concluzie desființarea proprietății private este încă o dată o necesitate. Dacă urmăm logica clasică, în care desființarea bazei cere cu necesitate renunțarea la construcția adiacentă, monogamia va dispărea odată cu proprietatea privată. Logica dialectică hegeliano-marxistă duce în altă parte, astfel, în textul lui Engels monogamia „nu va dispărea, ci, dimpotrivă, abia atunci se va realiza pe deplin”. În cheia logicii cotiturilor indiscernabile „prostituția va dispărea, iar monogamia va deveni în sfârșit o realitate pentru bărbați”.

Probabil că pentru logicienii marxști, coerența acestei gândiri este dată de identitatea, pur întâmplătoare, a prostituției cu o activitate economică privată, în care singurul factor determinant este dorința de a câștiga a femeii, nefericită în capitalism, dar totuși în slujba lui, și nu dorința intensă, animalică, organică, romantică, a bărbatului prins între practicile sociale, propriul orgoliu și efluviile de feromoni. Dacă este așa cum spune Engels se realizează o oarecare identitate, în sens economic, între producerea unei oale de noapte și a unui orgasm, sau între orice serviciu adresat publicului și potolirea poftelor sexuale. Dar prostituția trebuie să cadă odată cu sistemul capitalist și să lase în urmă ceva mai nobil și ignorat până acum, „iubirea individuală între sexe”.

Pe acest nou element va miza Engels, pentru a atenua impactul ideii conform căreia monogamia ar putea dispărea. Tensionează acest nou element cu afirmații categorice și idealiste ce aparțin mai degrabă unui tânăr romantic „virgin și îndrăgostit de o femeie inaccesibilă”, ignorând cu totul curiozitatea umană, atracția sexuală, considerațiile grupului mascul sau femel... Își blindează propriul demers cu afirmații care trec sub tăcere faptul că naturalitatea organismului uman nu subscrie în mod clar prescripțiilor însușite prin educație și că suntem ceea ce suntem pentru că ne abținem, fapt reliefat încă de Platon în dialogul său asupra înclinațiilor noastre cleptomane în momentul în care nu suntem văzuți. Afirmațiile care susțin acest nou element, ignorat până acum, aduc în prezență condițiile pe care distrugerea proprietății private le va crea, în comparație cu trecutul: „Iubirea de azi între sexe se deosebește în mod esențial de simpla atracție sexuală... ea presupune existența unui sentiment reciproc”⁵⁷; se realizează fără opreliști externe; raportul dintre bărbat și femeie este unul de egalitate; morala veche este înlocuită, „apare un nou criteriu moral pentru aprecierea relațiilor sexuale: nu se pune numai întrebarea dacă ele sunt conjugale sau extraconjugale, ci și dacă au izvorât din iubire reciprocă sau nu”; „îngrijirea și creșterea copiilor va deveni o chestiune socială, societatea va sprijini în mod egal pe toți copiii, fie ei legitimi sau ilegiti”⁵⁸; „oamenii vor fi scutiți de murdăria inutilă a unui proces de divorț”. Urmând o asemenea linie se pare că viața în lumea comunistă este favorabilă unei libertăți sexuale nemaîntlnite. În plus, chiar necesitatea unei familii nu își găsește locul deoarece urmașii nu sunt ‘personali’, ci ai comunității ce îi îngrijește, dând fiecăruia după nevoi și luând de la fiecare după puteri.

Ruggero Maggi

MailArt Call

Totuși punctul la care ajunge demersul lui Engels pare a nu-i fi plăcut nici lui, de aceea lasă hotărârea formelor de asociere sexuală în seama celor ce vor veni. „Ei vor ști singuri cum să procedeze și singuri își vor forma o opinie publică corespunzătoare în ceea ce privește purtarea ficăruia în parte, și cu asta basta”.⁸

Revine probabil întrebarea: ce mai înseamnă în acest caz familia și ce sens are conceptul de monogamie? Pentru că autorul textului urmărit este mort și aproape uitat pe alocuri, dar extrem de supus injuriilor, mai ales în estul Europei. Vom încerca să tragem câteva concluzii. Prima ar fi aceea că prin ușurarea divorțului, a lipsei proprietății private și prin educarea copiilor de către societate, familia își pierde orice statut social, prezentându-se ca un simplu consens interpersonal în care independența partenerilor între ei și față de copii este necesară cerută de sistem. În acest mod se realizează un deziderat al sistemului totalitar care urmărește distrugerea privatului și constituirea unei singure moșteniri reprezentată de ideologia sistemului. A doua concluzie ar fi că nu monogamia va fi cea care va urma într-o organizare comunistă, ci mai degrabă o poligamie mixtă, într-un paradis al plăcerilor în care prohibirea muncii ar trebui să fie primul principiu de conviețuire. Totuși această minunată lume nouă a libertății sexuale nu s-a realizat, nici chiar dacă distrugerea proprietății private a avut loc, deoarece ea nu ținea numai de economic, ci și de opinia publică, sublimă, dar absentă cu desăvârșire în spațiul totalitar.

Pentru că întotdeauna a existat o mare diferență între teoria și practica mișcării comuniste intervenția „metodologică” a sistemului totalitar și-a rezervat ultimul cuvânt. Ceea ce a reușit Partidul-Stat în societățile comuniste a fost un transfer al educației de la familie către școală în privința uceniciei vieții în societate, similar cu cel din toate societățile supuse industrializării. „Școala se însărcinează să-i învețe pe copii să respecte restricțiile de timp și spațiu, regulile care permit viața în comun și să găsească modalitatea cea mai potrivită de conviețuire cu ceilalți. Iar această socializare nu avea în vedere numai anii adolescenței: întreaga școlarizare contribuia la realizarea acesteia.”⁹ Eficiența sa se datorează obligativității instrucției copiilor între anumite vârste. Această obligativitate de instrucție se realizează prin eliberarea copiilor familiilor nucleare de activitățile economice ce nu se mai desfășoară în gospodărie odată cu industrializarea. Cu toate acestea regimurile totalitare care au făcut din „copil un bun de interes național și din familie celula de bază a societății” și-au orientat acțiunea de transfer al „funcției educative dinspre familie către școală sau către alte instituții sociale prin intermediul cărora acțiunile părinților au fost sistematic supuse unui control”¹⁰.

Familia comunistă vs. familia occidentală

Industrializarea puternică din Occident și din lumea comunistă a înghesuit oamenii în spații care au devenit cele ce în ce mai confortabile, compartimentate corespunzător. Evoluția tehnologică a făcut ca productivitatea muncii să crească, lupta sindicală a făcut ca salariul unui individ să-i asigure acestuia o supraviețuire decentă. Aceste elemente au realizat slăbirea echipei matrimoniale, specifică perioadei pre-industriale ca singurul mod de supraviețuire și recunoaștere socială. S-a creat o breșă în care sentimentele și dorințele

Adrian Tarța

Din ciclul „Materie și configurații”

personale au putut să evolueze obligând familia să se redefinească, însă în două linii diferite: una în câmp occidental și cealaltă în câmpul comunist. Linia occidentală a realizat odată cu compartimentarea spațiului de locuit o dezvoltare a privatului individual în sânul familiei, iar libertatea marjașelor în raport cu morala și contracepția a făcut ca a te căsători să nu mai însemne „în primul rând a forma o echipă”. În unul dintre studiile care chestiona “femeile asupra invenției secolului al XX-lea care le-a schimbat cel mai mult viața, majoritatea a indicat pilula contraceptivă. Votul s-a situat pe locul doi, iar mașina de spălat pe trei”¹¹. Linia comunistă a fost supusă unei alte necesități. Deși tendința de a spația locuința și de a o compartimenta se face simțită și aici, privatul individual e mai degrabă violat nu de membrii familiei, ca și în casele cu o singură încăpere ale proletarilor, ci de instituțiile terorii. Libertatea sexuală și contracepția au fost prohibite prin politici ale natalității, izolare și critică oficială. „Tovarășa de viață exemplară a lui (Maurice), Jannette, se pronunță cu entuziasm pentru nașterea fără dureri, ideea care vine din URSS, dar condamnă cu vigoare contracepția care va incita la libertinaj, deprindere tipic mic-burgheză și nedemnă de un comunist... cuplurile comuniste trebuie să aducă pe lume viitorii mici comuniști.”¹² Pe lângă toate acestea exista o practică în instituțiile cu caracter militar ce ordona să fie sancționate cadrele care nu și respectă familia. Puritatea Partidului-Stat și imaculata concepție despre acesta nu puteau fi atinse de comportamentul impropriu al membrilor săi, însă divorțul oficial îl scutea pe cel incriminat de neplăceri, mai ales dacă se dovedea vina partenerului. Din sfera PCF „mărturiile nenunțate ale unor vechi membri de partid converg către această constatare fundamentală: militantul trebuie să fie un profesionist de primă mână, un soț bun, pe scurt, un om normal conform tipului ideal provenit din iudeo-creștinism conformist”¹³.

Rămâne deci de ordinul evidenței că industrializarea și-a spus cuvântul înaintea oricărei politici,

numai că glasul prin care a fost rostit de fiecare dată era a unui sistem politic, de aceea evoluția familiei în spații publice diferite nu a fost niciodată identică, indiferent de forma economică. Chiar retragerea lui Engels în fața „opiniei publice”, în ceea ce privește libertatea sexualității, confirmă acestea. Deși așa cum am putut observa la A. Toffler și Engels familia este condiționată economic, structura spațiului public a reușit să reglementeze relațiile între membrii ei. Familia în statele comuniste a trebuit să respecte politica natalității, morala comunistă și teroarea totală, iar în statele necomuniste a trebuit să aștepte generațiile și schimbarea opiniei publice, pentru ca ceea ce era ieri condamnat să devină azi banal, chiar împotriva menținerii unor instituții religioase și a unei opinii în jurul acestora. Norocul comunismului a fost că nu s-au împlinit profețiile lui Engels, deoarece risca să fie obligat să deschidă o industrie turistică pentru vizitarea paradisului sexului, care ar fi pătat imaginea imaculată a minunatei lumi noi.

Note:

1. Alvin Toffler, *Al treilea val*, Editura Politică, București, 1983, p. 65.
2. E. Stănculescu, *Sociologia educației familiale*, Polirom, 1997, Iași, p. 51.
3. K. Marx, „Conspect asupra cărții lui Lewis H. Morgan «Ancient Society»”, *Arhiva Marx-Engels*, Vol. IX, p. 31.
4. F. Engels, *Originea familiei, proprietății private și a statului*, Editura Politică, București, 1987, p. 78.
5. *ibidem*, p. 77.
6. *ibidem*, p. 78.
7. *ibidem*, p. 79.
8. *ibidem*, p. 85.
9. P. Aries, G. Duby, *Istoria vieții private*, vol. 9, Editura Meridiane, București, 1997, p. 63.
10. E. Stănculescu, *Sociologia educației familiale*, Polirom, 1997, Iași, p. 55.
11. Christina Hardymont, *Vitourul familiei*, Editura Științifică, București, 2000, p. 23.
12. P. Aries, G. Duby, *Istoria vieții private*, vol. 10, p. 125.
13. *ibidem*, p. 126.

Anacronismele prezentului

■ Ciprian Lupșe

Admitând că familia este o realitate universală, deopotrivă biologică și socială, diverse abordări ideologice – între care teoriile funcționaliste îndeplinesc un rol metodologic, ca fiind în proximitatea conceptului –, interesate în mod deosebit de problematica relațiilor interumane, s-au străduit să ne educe (unele încă o mai fac) în spiritul unui reducționism ontologic cu implicații axiologice și morale pe care corifeii orientărilor în cauză și le doresc de la sine evidente, universal și unanim acceptate. Ideea de *funcție* a permis teoreticienilor, marcați de însemnătatea actului civilizator pe care se considerau chemați să-l înlăptuiască, limitarea varietății potențialului intersubiectiv al omului, dacă nu la un numitor comun, cel puțin la un număr restrâns de acțiuni reflexe considerate necesare și suficiente pentru a da seama de necesitățile cotidiene ale acestuia. Reproducerea speciei, satisfacerea impulsului sexual, creșterea copiilor, transmiterea ideilor, credințelor și valorilor unei anumite societăți (1, p. 306) sunt tot atâtea *raisons d'être* ale unei discipline și igiene sociale menite să asigure perpetuarea „homeostatică” a societății în cadrele restrânte ale unui *modus vivendi* impus.

Sociologia funcționalistă definește familia ca un model exemplar de *grup restrâns*. Fără să ne propunem caracterizarea nici măcar superficială a acestui palier de agregare socială putem totuși să circumscriem grupul primar, și prin aceasta familia „funcționalistă”, pe baza unor proprietăți compensatorii precum interdependența strânsă și diferențierea acută a rolurilor între membri (1, pp. 36-37). Societatea modernă ne face atenție la precaritatea epistemică a unor atari susțineri reducționiste cu pretenții euristice, ale căror concluzii marcate de un fatalism specific converg spre întemeierea, de altfel ideologică, a tezei după care societatea este marcată de o profundă criză a familiei. Definirea familiei exclusiv din punctul de vedere „clasic” al idealului *familiei nucleare* era inevitabil să nu se confrunte cu problema *crizei*. Supraordonată „crizei familiei”, *criza eului* evidențiază la o analiză atentă „strategiile” la care recurge omul modern în vederea regăsirii echilibrului interior. Studii precum cele efectuate de Robert Cole asupra copiilor provenind din familii cu o stare materială peste medie ilustrează modul în care contemporaneitatea înțelege să-și constituie eul. Subiecții lui Cole învață de timpuriu să aibă „din afară” experiența eului propriu, învață să stăpânească mediul extern și simultan să se autodefinescă și să se structureze pe sine. Acești copii își internalizează strategiile de succes ale vârstei adulte, urmând să le folosească ulterior în carieră. Ceea ce contează aici mai mult decât însușirea unor abilități anume este capacitatea conștientă de orientare a propriei dezvoltări și a imagini de sine. Potrivit lui Michel Foucault, o atare modalitate de constituire a eului ca produs simbolic eludează discursurile *cunoașterii și puterii*. Sub imperativul proceselor istorice eul suferă în societatea occidentală o mutație care transferă accentul din registrul afilierilor sociale ale eului în cel al limbajului exprimării de sine, la persoana întâia, prin care individul se legitimează în fața celorlalți (2, pp. 20-21). Nu lipsesc aici precedentele istorice: secolul 18 înregistrează argumentul unei Christine de Pizan privitor la capacitatea femeii de a-și asuma o serie de roluri sociale în afara celor pe care ideologia familiei tradiționale a conces să i le acorde. Cu toate că femeile înce-

puseră să joace un rol tot mai important ca forță de muncă plătită, nici rolurile publice, nici cele familiale nu asigură, la acea vreme, suficientă bază identității personale a femeii; ceea ce revine la a spune că „individualitatea” este în mod clar o noțiune relativă la cultură (2, pp. 31, 34). Criza eului, a cărei depășire constituie dezideratul actual și garanția coeziunii sociale armonioase, vine tocmai pe această linie. Fiecare epocă, afirmă Christopher Lasch, generează o formă specifică de patologie, ca expresie hipertrofiată a structurii predominante, caracteristică perioadei. Atenției deosebite acordate nevroticii epocii freudiene îi este substituită importanța crescândă a „tulburărilor de caracter”. Personalitatea omului modern – inclusiv cel al zilelor noastre – se reorientează spre interioritatea eului grevată de un narcisism exacerbat. Anxietatea sau obsesia eului, se pare că este un fenomen relativ frecvent în istorie, nici pe departe apanajul exclusiv al zilelor noastre. Oamenii se îndreaptă spre interior și

Ruggero Maggi

Old – Historic (!)

devin preocupați de sine când nu mai recunosc drept încărcate cu sens relațiile sociale (2, pp. 34-35). În pofida *ideologiilor patronale*, ale căror instrumente preferate sunt „opiul” și „bățul”, criza, confiscată și utilizată de acestea pentru obținerea unei coeziuni sociale orientate, ar trebui recuperată, redefinită și resemnificată ca mecanism propriu devenirii civilizației.

În cadrul extins a ceea ce s-a numit criza eului, criza familiei le apare unora ca fiind ocazia optimă de a se lansa în discursuri salvatoare, pe care, dacă nu ar fi totuși prea mult, am putea concede, alături de proferatorii lor, să le numim eschatologice. Premisele pe care se sprijină aceste discursuri, trebuie să admitem, sunt reale. Tehnologiile dezvoltate în epoca industrializării Occidentului respectau imaginea tradițională a tatălui ca individ autonom și autoritar. Epoca tehnologiei informatice păstrează scopurile tradiționale de control și putere, dar este o epocă a „societății lipsite de tată”. Actualmente interesul pentru autoritatea și bunăstarea eului tind să fie valorificate la nivelul unor instituții raționale și prin dezvoltarea de noi tehnologii care – în mod neașteptat – oglindesc și, simultan, ocultează

subiectul uman. Tehnologia depersonalizează. Familia nucleară tradițională se întemeia pe rolurile bine stabilite ale membrilor săi: tată, mamă, copii, bunici. Familia epocii informatice are alte expectanțe: nu mai este necesară respectarea rolurilor; sistemele informatice admit reconfigurări infinite, interne și în context social. Individul devine conștient de relativitatea limitelor sociale, până acum considerate ca nechestionabile, ceea ce la nivelul familiei se traduce printr-o continuă schimbare a identităților și prin amestecarea rolurilor. Acum el realizează faptul că limitarea posibilităților sale de acțiune are un caracter artificial și coercitiv. Cu atât mai mult cu cât autolimitările, pe care – sub imperiul diverselor sisteme ideologice (*i.e.* politic, social, religios, economic) – umanitatea le-a suportat de-a lungul istoriei într-o acceptare tăcută, îi apar omului modern ca absurde, inutile și de neînțeles. Astfel, unor noțiuni precum *limitare*, respectiv *autolimitare*, acesta nu le mai acordă nici un credit. Așa cum zidul nu se îngrădește pe sine și îi cutia nu se închide pe sine, omul prezentului dorește libertatea de a-și afirma nestingherit capacitățile native (2, pp. 42, 78-79).

În secolul 20 ideologiile își pierd credibilitatea; verigile „mareli lanț al ființei” (v. Arthur Lovejoy) se desprind succesiv, tocmai datorită individualismului *laissez-faire*, văzut de empirismul filosofic și de teoriile economice ale secolelor 18-19 ca soluții viabile pentru întărirea elementelor individuale ale sistemului (cel puțin la nivel social și în măsura în care este omul capabil să o facă). Pentru a înțelege cum stau lucrurile acum, este suficient să observăm că una dintre cele mai virulente poziții ideologizante, fundamentalismul creștin, este o reacție la fragmentarea și depersonalizarea cotidiană, mai curând decât un antidot. Dacă este să procedăm la analogii sugestive cu plastica vremurilor pentru a trasa schimbările care au marcat în timp familia suntem siliți să admitem o serie de noțiuni de genul *pre-industrial, industrial, post-industrial*. Plastica epocii pre-industriale insistă asupra aspectelor cotidiene ale vieții unite prin credința creștină, care face vizibilele unul celuilalt și membrilor comunității cele două personaje ale lucrării lui Jan Van Eyck, *Căsătoria lui Giovanni Arnolfini cu Giovanna Cenami* (1434). Reluarea parodică în epoca industrială a temei mariajului – în *Just What Is it that Makes Today's Homes so Different, so Appealing?* (Richard Hammlton, 1956) – reflectă eliminarea raporturilor interumane; fantezia autorului se oprește la imagine și nu urmărește stabilirea vreunei relații *dincolo* de aceasta. „Criza familiei!”, se vor grăbi unii să afirme. Într-adevăr, criză, dar „înspre” ce? Familia „post-industrială”, admirabil înfățișată în *The Family that Information-Processes Together* (Jos Sances și Raymond Barglow, 1992) – preluare a dictonului creștin: “The family that prays together, stays together” – recuperează formal referința exterioară articulând-o unui simbolism cultural larg. Imanența genetică a culturii noastre substituie Biblia cu manualul de utilizare a computerului, ca ghid cotidian pentru ceea ce considerăm ca necesar; *logo-ul IBM* și *arcada McDonald* țin locul icoanelor creștine medievale. Familia este acum o prezență în absența persoanei: legăturile interumane au loc prin intermediul rețelei de calculator (2, pp. 110-114). Ar trebui să ne oripilăm, să ne înspăimântăm, în fața noilor realități sociale? Poate. Totul este să nu facem din această reacție o profesiune de credință. Riscul unei cramponări de trecut al unei civilizații orientată structural spre viitorul pretins deschis ascunde pericole mai grave decât cele identificate (ideologic) de diversele discursuri pompieristic-nostalgice, al căror cuprins ideatic se

rezumă cel mai des la evidențierea condițiilor de posibilitate ale unor mereu proaspete scandaluri. Ratarea consecventă a (re)împlinirii a ceea ce în mod repetat și sistematic ne este înfățișat ca o originară, dezirabilă și plăcută existență ascetică (în sensul cel mai larg al termenului) se poate finaliza cu declanșarea unei îngoasante nevroze de masă.

Multiplele și variatele moduri de organizare a familiei lasă loc unei tipologii deschise a acesteia. Socio-antropologic vorbind, nu există familie, ci numai familii. Stă în esența familiei să fie în permanentă schimbare (4, pp. 7-8). Segmentul societății care în civilizația euro-americană poartă denumirea de familie, reprezintă, în virtutea modului în care este alcătuită, spațiul relațiilor de inegalitate între bărbați și femei, adulți și copii. În mod eronat familia e considerată o instituție ancorată în realitate, mai mult decât simbolul unui sistem sau o ideologie. De aici o seamă de discursuri oratorice care ignoră familia reală (și care o transformă dintr-o „celulă” a societății într-o celulă a individului). Teoriile funcționaliste ale familiei o privesc sub unghiul unei instituții universale menită să îndeplinească funcții specifice esențiale supraviețuirii societății. În fapt, dimpotrivă, activitățile care se presupune că definesc relațiile caracteristice „căsniciei” nu pot fi cuprinse într-o formulă completă (4, pp. 59-62). Există multiple forme ale interacțiunilor sociale, între care și cele familiale. Relațiilor pe termen îndelungat între bărbați și femei, între părinți și copii societatea occidentală le-a acordat ideologic un credit aproape nelimitat. Tot ideologic aceste relații sunt prezentate drept naturale, cu toate că ele nu sunt astfel. Iubirea și respectul reciproc între parteneri sunt presupuse ca de la sine înțelese; realitatea ne învață altceva. Acest

ideal al relațiilor de familie structurează sistemele legale, sociale, religioase și economice ale culturii și civilizației noastre. În replică, asemeni unui mecanism cibernetic ce implică raporturi de *feedback*, aceste sisteme ostracizează pe cei care le transgresează. Camuflată în instituții politice și socio-economice ideologia paternală încurajează indivizii care urmează anumite căi, majoritatea prezentate în termenii „familiei”. În plus, familia este înfățișată ca bastionul culturii noastre. Este de reținut că relațiile interumane sunt, de fapt, universale; formele lor pot varia infinit și pot fi asumate sau respinse (4, pp. 71-72). Contestarea mijlocului de elecție a constituirii și legitimării sistemelor politic, social, economic și de gen existente, care este ideologia familiei, conduce la contestarea sistemului social în totalitate. Aceasta nu vrea să însemne nici pe departe că oamenii ar trebui să renunțe să trăiască interacționând în absența relațiilor conjugale. În consecință, putem admite că indiferent de formă, relațiile conjugale sunt necesare societății, pe când ideologia „familistă”, nu. Dealtfel, temerile politicianilor de o criză a familiei nu vizează divorțul, violul, incestul ca atare – toate, probleme reale în contextul concepției și imaginii actuale a familiei, de care ar trebui să se țină cont în primul rând – ci contestarea ideologiilor și chestionarea legitimității sistemelor socio-economic și politic de inspirație patriarhală (4, p.168).

Revenind la optica funcționalistă asupra problematicii familiei – după acceptarea multiplicității formelor de agregare socială cu un grad înalt de intimitate –, și odată eliminate aspectele ideologice care fără îndoială că au furnizat teoriilor în cauză o largă audiență, putem recunoaște meritul acestora de a fi conturat un model dinamic și pluri-al familiei, în cadrul căruia ideea adaptării

continue și flexibile la provocările mediului reprezintă achiziția epistemică fundamentală. La nivelul întregului grup al primatelor familia îndeplinește rolul protejării indivizilor și este responsabilă de crearea condițiilor de învățare a comportamentelor necesare la maturitate (3, pp. 61-63).

Antropocentrismul nu a dispărut. El a fost „alungat” din unele ideologii și din teoriile științifice afiliate acestora numai pentru ca în final să se camufleze, refugiindu-se în altele. Depinde doar de noi, ca într-un veritabil act de modestie, să acceptăm inconsistența tezei privitoare la o pretinsă criză a familiei contemporane. O concepție mai nuanțată, care să facă apel la ideea de adaptare a relațiilor interumane la mereu noile condiții ale mediului (intern sau extern individului), inclusiv cele modificate sau generate de om, credem noi că este bine venită. ■

1. Anzieu, Didier; Martin, Jacques-Yves, *La dynamique des groupes restreints*, Presses Universitaires de France, 1968.
2. Barglow, Raymond, *The Crisis of the Self in the Age of Information. Computers, dolphins and dreams*, Routledge, London and New York, 1994.
3. Bowlby, John, *Attachment and Loss*, vol.1, Penguin Books, Harmondsworth, Middlesex, 1991.
4. Gittins, Diana, *The Family in Question. Changing households and familiar ideologies*, The Macmillan Press, Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London, 1994.

„Casa” în viziunea lui Miron Costin

■ Ovidiu Pecican

În încercarea de a reconstitui universul de valori și de reprezentări al clasei dominante a vremurilor de odinioară atrage atenția cultul familiei; aceasta înțelegeaș ca neam, sau spiță, și nu redusă la cuplu și copiii acestuia, ca în modernitatea mai apropiată. Pornind de la constatarea că denumirea acestei unități sociale coezive diferea în timpurile mai vechi de cea utilizată astăzi – „familie” însemnând... femeie! –, tentativele de reconstituire a vieții familiale vor trebui să aibă în vedere și convingerile, principiile conform căreia aceasta era structurată și funcționa în societatea tradițională.

Un pas în direcția aceasta ar putea fi investigarea surselor scrise. Parcimonios în general cu acestea, evul mediu deschide fante relativ înguste către reflectarea fenomenului vieții familiale, îndemnând mai cu seamă la abordări oblice. În schimb, modernitatea timpurie își etalează mai generos izvoarele narrative. Printre ele, cronicle moldovenesti ale secolului al XVII-lea rămân un depozit de informații extrem de prețios. În rândurile care urmează, mă voi ocupa de câteva fragmente din cronica lui Miron Costin privitoare la „casă” în înțelesul ei de spiță genealogică, familie observată atât pe orizontală cât și pe verticală cronologică. Scrisă în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, cronica lui Miron Costin consemnează în mai multe locuri elemente care pot ajuta la înțelegerea viziunii lui – și, probabil, și a mediului său aristocratic – cu privire la spiță.

Vorbind despre domnia lui Moise Movilă, el remarcă: „Multe case de gios, lipsite, au scos [Moise Movilă] în fruntea lăcuiitorilor țării, [mai] ales pre Ciogolești”. Aceasta indică în mod cât se poate de limpede atenția cu care boierimea ereditară privea întemeierea noilor case boierești, prin conferirea unei condiții aristocratice anumitor oameni de rând. Conceptul de „casă” privea, deci, și familiile sărace, nefiind condiționat de avere în mod direct. Dar este probabil că el li se aplica acestora abia în lumina importanței retrospective pe care le-o conferea ascensiunea unora dintre urmașii spiței.

În altă parte, într-un moment de cumpănă, domnitorul amenințat nu are decât o singură grijă: punerea la adăpost a familiei sale. „Și vădzându [Alexandru Vodă Iliș] atâta mulțime [de răsculați], nu s-au apucatu de nemică, numai de grijea să hălăduiască cu casa sa de gloate”. Aici „casă” înseamnă membrii familiei, dar într-un plan secund se întrezărește și semnificația dinastică. Familia, în cazul domnitorului, este, de fapt, dinastia.

Cuvinte ce dezvăluie o analiză atentă a politicii dinastice, dar și a caracterului oamenilor, consemnează cronicarul atunci când vorbește despre alierea – prin înrudire matrimonială – a domnitorului Moldovei Vasile Lupu cu hatmanul cazacilor, Bogdan Hmielnicki. „Mare netocmală în de[o]potriva caselor și a hirelor! Aceasta parte

[, a lui Vasile Lupu,] era o domnie de 18 a[n]i și împărăției [otomane] cu bivșug și cu cinste sămănătoare, iară cealtă parte [a lui Hmielnicki], de doi ani ieșită den țărănie. Rușile cu *lado, lado*, pen toate unghiurile, ginirile [Timuș] singur fața numai de om, iară toată hirea de hiară”. Prin urmare, Costin remarcă nepotrivirea dintre cele două „case”, una veche și prestigioasă, însumând optsprezece ani de domnie, prosperă și cinstită față de Poarta Otomană, cealtă – recentă, însumând doi ani, și de extracție joasă, țărănească. El consemnează și moravurile care caracterizează anturajul lui Hmielnicki: țărânci ucrainene care cântă refrene populare, lipsite de prestigiu aulic, iar fiul hatmanului un sălbatec, atât ca temperament, cât și ca educație. O asemenea multiplă nepotrivire este dezaprobată.

O impresionantă metaforă alpină și silvestră, evocând universul pădurenilor, al tăietorilor de lemne, îi evocă lui Miron Costin prăbușirea dinastiei lui Vasile Lupu. „Precum munții cei înalți și malurile cele înalte, cându să năruiescu de vreo parte, pre cât sintu mai înalți, prea atâta și dur[ui]at facu mai mare, cându să pornescu și copacii cei înalți mai mare sunetu fac, cându să [d]oboară, așa și casele cele înalte și întemeiate cu îndelungate vremi, cu mare răzspă purcegu la cădere, cându cad. Într-acela chip și casa lui Vasile-vodă, de atâția a[n]i întemeiată, cu mare cădere și răzspă și apoi și la deplină stângere au purces de atuncea”. Cum se vede, autorul a folosit prilejul pentru a formula o judecată mai generală asupra spițelor familiale. Cu cât acestea sunt mai vechi și mai însemnate, cu atât mai năpraznică îi apare prăbușirea lor, când aceasta are loc. El observă, cu privire la destinul familiei

Lupu, că atunci când a căzut, căderea s-a produs cu multă risipă (deci nu numai cu pierderea unor importante cantități de bani și de bunuri, ci și cu reverberații adânci în societatea moldovenească a timpului), ajungându-se în cele din urmă până la stingerea totală a spiței.

O regulă nescrisă care indică faptul că aristocrația Moldovei secolului al XVII-lea se moderniza în mentalitate este cea respectată de Moise Movilă: abținerea de la orice răzbunare împotriva familiei celui care uneltise împotriva lui. „Dacă au luat [Vasile Lupu] domnia, nevrându să hie nemulțemitoriu lui Moisei-vodă, pentru binele lui, ce făcuse casei lui, neamestecându-se nice cu un rău asupra casei lui, au scris carte la Moisei-vodă...”. Recunoștința lui Vasile Lupu, altminteri oponent al voievodului de odinioară în jocul politic, este o rară dovadă de *fair play*, pe care Miron Costin și îl consemnează ca atare. Ea nu indică doar circumstanța că asemenea lucruri surveneau și la porțile orientului, ci, mai cu seamă, că în acel moment, se înfățișau privirii ca niște dovezi de noblețe cu totul mirabile și izolate.

Același Vasile Lupu însă, se conducea după țelul de a-și aduce propria familie la cea mai bună situație cu putință, ceea ce Miron Costin formulează astfel: „... că silia să vadză pre fecioru-său, Ionu-vodă, la domnie, care hire au părinții spre feciorii săi, să-i vadză în viața lor ieșiți la cinst. Domnii la domnii pre feciorii săi pofescu să-i vadză ieșiți, boierii la boierii, slujitorii să bucură să-și vadză de slujitorie pre feciorul său destoinicu pofește să-l vadză”. Aici textul istoricului consemnează cu precizie un gând caracteristic întregii clase suprapuse din Moldova timpului, la care aderă și Costin însuși. Dincolo de banalitatea sa aparentă – anume că fiecare părinte dorește să-i transmită fiului său statutul social de care beneficiază el însuși – este important de știut că autorul nu a găsit de cuviință să pomenească și gândurile de mărire care îi străbat pe părinți în legătură cu fiii lor, când nu chiar cu ei înșiși. Astfel, grija față de conservarea rangului nu apare, în textul de față, completată și de gândul promovării pe o treaptă superioară, deși acesta era, de multe ori, cazul. Lucrul devine evident nu doar gândindu-ne la mulțimea de pretendenți, întemeiați pe antecedente genetice reale sau inventate, care brăzdează istoria noastră, ci și atunci când, urmând litera fragmentului citat, ne gândim la slujitori. Desigur, țelul lor era să transmită fiilor lor măcar ceea ce erau, dar aspirațiile la promovare socială mergeau, în mod necesar, mai sus de atât. Pe acest fel de speranțe se întemeia întregul sistem de promovări sociale care puneau în centrul lor meritul (militar, diplomatic sau administrativ).

Este important și faptul că întreaga preocupare se lega exclusiv de poziția fiilor. Fiicele rămâneau, și în acest început de modernitate timpurie, marginale ca prezențe publice.

Atrage, de asemenea, atenția și vocabularul specializat. Părinții vor ca pe urmașii lor de parte bărbătească „să-i vadză în viața lor ieșiți la cinst”. A fi ieșit la cinst înseamnă, deci, a ocupa o poziție privilegiată în viața publică, a se bucura de cinstirea stăpânului și de respectul celorlalți membri ai societății. La fel, formularea „slujitoriu să bucură să-și vadză de slujitorie pre feciorul său destoinicu pofește să-l vadză” aduce în atenție faptul că a fi „destoinic de slujitorie” înseamnă a fi capabil de a servi statul sau pe înalții oameni ai momentului și ai locului, reușind să se impună în cele din urmă sub acest raport. Destoinicia nu s-ar referi, deci, la pregătirea „profesională”, la educarea în sensul viitoarei slujbe și exersarea abilităților necesare

acesteia, ci ar viza tocmai capacitatea de inserare în mecanismul social-politic și administrativ al țării. O asemenea chestiune, pare să spună Miron Costin, ține de orizontul de așteptare și de educare al „caselor” timpului, familia pregătindu-și copiii pentru a-i face capabili de strategiile necesare accederii la poziția la care aspirau.

Despre limitele alianțelor matrimoniale admisibile, marele boier cărturar se pronunță într-un surprinzător de critic fragment referitor – din nou – la familia lui Vasile Lupu. El trimite la căsătoria fiicei mai mari a acestuia, Maria, cu cneazul Radziwil: respectivul era „om de casă mare, den cnezii Litfei [= Lituaniei]. Numai, cu ce inimă și sfatu au făcut aceia casă după omu de lege calvinească... [...] De mirat au rămas vacurilor această casă, cum au putut suferi inima lui Vasilei-vodă să să facă”. O altă nuanță din gândirea curentă a aristocrației aborigene cu privire la familie se dezvăluie aici. Deși Miron Costin nu ignoră rațiunile politice care l-au împins pe domnitorul Moldovei către o asemenea înrudire, totuși, el dezaprobă fățiș abaterea de la norma nescrisă a purității credinței ortodoxe, mirându-se că Vodă Lupu și-a măritat fiica cu un calvin. Deși logofătul avea relații dintre cele mai cordiale în mediile polone și neortodoxe, judecata lui rămâne una dezaprobativă, în numele unei purități a credinței ce se cerea apărată. Nu s-a analizat încă, pentru secolele XIV-XVIII, să zicem, adeziunea boierimii ortodoxe la ideea de creștinătate, cu toate nuanțele pe care ea le presupunea. Totuși, este limpede de pe acum că bunele relații de prietenie, colaborare, ori de front comun creștin împotriva inamicului păgân pe care ei le-au stabilit cu catolicii și, mai apoi, cu

principii și regi din lumea Reformei nu au însemnat întotdeauna mai mult decât un pragmatism momentan, impus de difiicile împrejurări istorice parcurse. Se prea poate ca, excepție făcând cazurile – rare – de convertiți, oamenii acelor vremuri să fi fost mai curând conservatori, tradiționaliști, neîncrezători în sinceritatea credinței celorlalți. În orice caz, prin paragraful discutat, Miron Costin se dovedește a fi unul dintre aceștia.

Pentru marele boier care scrie una dintre cele mai izbutite cronici, „casa” rămâne, după toate aparențele, o zonă de maximă securitate, un reazem de care se leagă toate aspirațiile de dincolo de împlinirea personală. Prin ea și cu ea se face raportarea la social și de ea se leagă anumite valori subiective, precum mândria apartenenței. Atunci când se va face o analiză serioasă a raportului dintre familie, clan, trib și popor la români, pentru a se vedea cum s-a ajuns, în cele din urmă, la națiuni, s-ar putea ajunge la revelații neașteptate cu privire la raportul dintre „casă” și neam.

NOTE:

1. *Cronicari Moldoveni*, București, Editura Militară, 1987, p. 91.
2. *Ibidem*, p. 94.
3. *Ibidem*, p. 149.
4. *Ibidem*, p. 150.
5. *Ibidem*, p. 109.
6. *Ibidem*, p. 116-117.
7. *Ibidem*, p. 127-128.

Ruggero Maggi

Nord, 2001

Teoria feministă și contribuția ei la studiul violenței

■ Maria Roth

Printre intelectuali, dar chiar și printre femeile intelectuale din România, feminismul este privit ca un punct de vedere teoretic care exagerează discriminarea femeilor în societate. Din punctul meu de vedere, teoria feministă, concepție socio-culturală complexă, variată și nuanțată, are un rol deosebit de prolific în abordarea a numeroase aspecte ale vieții sociale și familiale, în special în problemele violenței. Ea pornește de la conceptualizarea bărbaților ca un grup investit cu putere, a căror dominare asupra femeilor este o construcție istorică și socială, care se reproduce și se menține într-o mare varietate de feluri, cum este manipularea, convingerea, influențarea, forțarea, asocierea, condiționarea. Violența bărbaților față de femei, inclusiv față de femeile apropiate de ei, este înțeleasă ca parte a unui sistem structurat de putere și de exploatare în cadrul relațiilor patriarhale.

Mihela Miroiu a menționat cu repetate ocazii consecințele și formele de manifestare ale patriarhatului: îndoctrinarea de gen prin socializarea în funcție de sex, privarea fetelor de anumite nivele și forme de educație, judecarea femeilor în funcție de comportamentul lor sexual (cerința virginității și a fidelității), accesul scăzut la resurse economice, lipsa respectului față de rolul femeilor în societate – de-a lungul istoriei și în prezent –, lipsa tradiției de autonomie și de independență, lipsirea femeilor de timp liber, deprecierea performanțelor lor și altele. În condițiile dominării masculine, în care bărbatul reprezintă valorile, intelectul și normele, agresiunea comisă de bărbați împotriva femeilor sau, în general, asupra persoanelor vulnerabile este un fenomen social comun, care nu iese în evidență de la sine, dacă nu i se acordă importanța socială cuvenită. Societățile își construiesc o mentalitate colectivă care face ca violența domestică, abuzurile împotriva copiilor și celelalte forme de violență împotriva unor categorii vulnerabile ale societății să fie greu de sesizat și incriminat.

Patriarhatul reprezintă mai mult decât un sistem de autoritate în anumite familii. În societățile în care modernizarea nu a reușit să imprimă democratizarea concepțiilor privind relațiile interumane de gen, el reprezintă un ansamblu de mentalități privind prerogativele bărbaților. Cunoscut în literatura feministă sub numele de mituri, stereotipurile referitoare la rolurile de gen definesc construcția socială a masculinității și a feminității. Dacă favorizarea bărbatului în miturile legate de gen este mai răspândită într-o comunitate, atunci violența va avea și ea o amploare mai mare. În schimb, în cuplurile egale în care puterea de a decide aparține ambilor parteneri, ceea ce contribuie la succesul relației și menține sentimentele de respect reciproc, nivelul de violență este mult redus comparativ cu partenerii cu o mentalitate patriarhală.

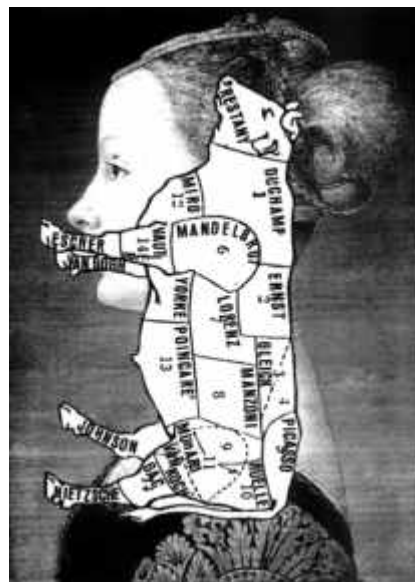
Miturile privind rolurile de gen sunt cele care decretează cum trebuie să ne gândim la locul și rolul bărbaților și al femeilor în familie, precum și la relația dintre ei. De exemplu, afirmațiile de genul "locul unei femei este acasă", "datoria bărbatului este să câștige existența familiei", "bărbatul este capul familiei", "într-o căsnicie, responsabilitatea majoră a soției este să-i facă fericiți pe soț și pe copii", "bărbatul trebuie să aibă cuvântul

final în deciziile familiei", "victima ar trebui să învețe să preîntâmpine violența", "femeia poate pune oricând capăt violențelor", "femeile victime ale agresiunilor partenerilor nu au mândrie personală, sunt supuse, pasive", "bătaia maritală este un fapt izolat", "chiar dacă el este agresiv, copiii au nevoie de tată", "când o femeie nu-și îndeplinește îndatoririle casnice, ea merită să fie bătută de soț", "femeile tind să exagereze violența la care sunt supuse", "cele mai multe dintre actele de violență casnică au loc deoarece femeile îi provoacă pe bărbați să le lovească" sunt prototipuri de judecăți normative care guvernează domeniul familial. Ele și multe altele asemănătoare reprezintă o premisă a inegalității, care defavorizează femeile și încurajează comiterea unor abuzuri împotriva lor. Prin intervențiile sale în plan social și teoretic, concepția feministă se opune unor astfel de mituri și, la nivel de comunitate internațională, a reușit să demonteze sau măcar să facă vizibile diferențele forme de violență comise atât în spațiul public, cât și în cel familial. Pentru feminism familia a încetat să mai fie un spațiu de viață protejat, unde femeile și copiii sunt feriți de greutățile vieții, ci a devenit un loc expus unor violențe, în măsură chiar mai mare decât pe stradă. Inegalitatea de putere dintre cel care comite abuzul și victimă face inutilă întrebară privind vina victimei-femeie sau copil în față agresorului bărbat. Dacă agresorul este o persoană apropiată, aceasta amplifică dramatismul trăirii victimei de a fi agresat de către o persoană de încredere, a cărei sarcină era ocrotirea sau sprijinirea ei.

„...femeile comit mai multe abuzuri psihice, emoționale, iar bărbații comit mai multe abuzuri grave și mai ales abuzuri de ordin sexual.”

Din rapoartele întocmite pe plan internațional privind situația femeilor care au suferit o anumită formă de abuz sexual din copilăria mică și până la pubertate, cei care au comis abuzurile au fost în toate cazurile bărbați. Raportul dintre genul feminin și masculin în cazul victimelor copii variază în diferitele studii între 3/2 și 5/1. Această disproporție între cele două sexe în privința victimizării copiilor este prelucrată în concepția feministă pentru a se releva expunerea mai mare a sexului feminin la diverse forme de abuz. S-ar putea însă ca numărul mai mic al băieților victime ale abuzurilor să fie doar rezultatul unui fenomen mascat, secretul și rușinea în cazul relațiilor homosexuale fiind, în cazul sexului masculin, chiar mai mare decât în cazul relațiilor heterosexuale. Ceea ce pare însă instabil este raportul mai mare al genului masculin printre adulții care comit diferite tipuri de abuzuri. Există, de asemenea, diferențe între femei și bărbați în privința formelor de abuz comise: femeile comit mai multe abuzuri psihice, emoționale, iar bărbații comit mai multe abuzuri grave și mai ales abuzuri de ordin sexual.

Primele date în privința violenței domestice care afectează femeile în raport cu soții și

partenerii lor au apărut în occident în anii '60, odată cu învingerea mișcării feministe. Cercetările din această perioadă s-au centrat în primul rând asupra femeilor, victime ale violenței domestice, care au ajuns în cadrul unor servicii specializate de sănătate mentală. Aceasta a determinat vicieră parțială a unora din cercetări, prin orientarea lor în primul rând asupra anumitor caracteristici patologice ale femeii victime, ca individ, care prin caracteristicile ei neadecvate de comportament ar fi cauzat actele de violență ale bărbatului ei, provocându-l. Acest discurs explicativ, deși tot mai slab exprimat de la sfârșitul secolului XX, continuă să se manifeste în special în literatura psihologică și medicală, care supravaluează cauzalitatea legată de caracteristicile personalității feminine în fenomenul violenței domestice, ignorând contextul ei social și caracteristicile relațiilor intime ale femeilor cu bărbații. Paradoxal, acest tip de abordare s-a accentuat tocmai în urma unuia dintre cele mai răsunătoare succese ale mișcării pentru combaterea violenței domestice, care a fost introducerea, în 1979, în Clasificarea internațională a bolilor (DSM III) a categoriei denumite "sindromul femeii bătute". Aceasta a fost o recunoaștere a eforturilor depuse de terapeuți și de activiști pentru drepturile femeilor și a însemnat un real progres pe calea asistării femeilor expuse violenței. Ca efect pervers, stabilirea acestei categorii de diagnostic a însemnat recunoașterea patologiei psihologice a femeilor agresate, care sunt pasive, inhibate, retrase, cu stima de sine scăzută, lipsite de inițiativă, cu o capacitate redusă de exprimare, dar mai ales dependente din toate punctele de vedere – material și psihologic – de bărbatul care le agresează. Tabloul tulburărilor de caracter ale femeilor cu acest sindrom a fost completat în unele studii cu aspecte biografice, descriind cazuri în care femeile trăiau îndelung, adesea începând din perioada copilăriei, deci practic toată viața, subordonate unor bărbați violenți, în urma cărora aveau o stare mentală alterată, fiind incapabile să preia controlul asupra propriei lor vieți și să se îndepărteze de bărbații violenți. Soluția oferită de această concepție este cea a intervenției terapeutice, care prin serviciile de sănătate mentală poate îmbunătăți capacitatea femeilor de a se apăra și de a prelua controlul asupra relațiilor lor.

„atitudinea femeilor bătute [...] se poate circumscrie prin fenomenul de învățare a neajutorării”

Unii reprezentanți ai feminismului se opun așa numitei concepții “terapeutice”, care prezintă violența domestică ca fiind rezultatul problemelor individuale ale unor femei cu deficiențe de personalitate, incapabile de a se proteja de bărbați violenți – având nevoie de o intervenție terapeutică –, considerând că ea dă naștere unor atitudini societale de blamare a victimei. Criticând concepția terapeutică, autorii feminisți se bazează pe cercetări care susțin că testele aplicate femeilor bătute, comparate cu rezultatele celorlalte femei, nu pun în evidență abateri semnificative ale trăsăturilor de personalitate care ar putea constitui factori cauzali ai violenței, ci deficite și caracteristici care sunt consecințele ei, cum ar fi inhibițiile în exprimarea sentimentelor, dificultățile de adaptare la situație, nemulțumirea cu propria viață, incapacitatea de a exprima agresivitate pe cale verbală, dorința de a fi pe plac, stările de reverie, tendința de a fi rezervat în relațiile cu ceilalți etc. Acestea se pot circumscrie prin fenomenul de *învățare a neajutorării*, așa cum a fost el descris în anii '70 de Seligman în urma experimentelor sale pe animale electrocutate, care au învățat în scurt timp să nu se împotrivescă fără rost, fiindcă oricum nu reușeau să scape de durere. Animalele din experimentul învățării neajutorate care dădeau semne clare ale suferinței lor, nu au încercat să evite durerea nici atunci când acest lucru ar fi fost posibil, ele nemaifiind imobilizate. Conceptul învățării comportamentului de neajutorare explică nu numai dependența femeii (de ce nu părăsește ea relația violentă), dar și calea prin care agresorul obține ca victima să ajungă la un comportament pasiv, cvasi paralizat. Dacă germenii unei astfel de atitudini de neajutorare au fost cultivați din perioada copilăriei, atunci ei vor prinde rădăcini în relația adesea simbiotică dintre femei și bărbații care le supun la rele tratamente. Această paralelă dintre victimele violenței domestice și cele ale experimentelor de neajutorare învățată oferă o bună explicație privind comportamentul dependent al femeilor supuse abuzurilor și incapacitatea lor de a ieși din relația violentă.

Astăzi, violența împotriva femeilor este îndeobște un fapt recunoscut, dar totuși impresionează prin proporțiile ei. Autori americani indică aproximativ 1,5 milioane de cazuri de femei supuse anual diferitelor forme de abuzuri în SUA care necesită îngrijiri medicale. Tot în SUA o femeie este abuzată fizic la fiecare 9 secunde. Cu ocazia cuvântului de închidere la Conferința Europeană a Femeilor din Lisabona (2000), comisionarul european Ana Diamantopoulou declara că între vârsta de 15 și 44 de ani mai multe femei sunt schilodite sau omorâte prin acte de violență de gen, decât în războaie; în Africa de Sud la fiecare 20 de secunde o femeie este violată, dar numai 1 din 35 de femei depun plângere; în Ruanda peste 15 000 de femei sunt violate într-un an; în Austria, 50% dintre divorțuri sunt motivate prin acte de violență domestică; în Finlanda, 22% dintre femei au avut de suferit diferite forme de violență din partea partenerilor lor; în Olanda 1 din 5 femei au suferit la un moment dat violență fizică din partea soțului sau a unui partener, iar în Portugalia o femeie din două; în Irlanda jumătate din femeile care au decedat prin crimă au fost omorâte de soți sau parteneri; în Rusia, 14 500 de

femei mor anual ca urmare a violenței domestice. În Uniunea Europeană datele privind raportul mediu de femei care au trăit pe parcursul vieții experiențe de violență este de 1 la 4. Violența împotriva femeilor există, deci, în toate țările, atât în cele cu o economie dezvoltată, cât și în cele sărace. Mai mult, ea există în toate clasele sociale și la toate nivelele de educație. La forul european amintit, Diamantopoulou a arătat că deși datele oficiale ale poliției indică mai multe acte de violență în rândul celor cu nivel socio-economic și de educație scăzut, datele unor cercetări recente din Olanda, Italia și Finlanda arată că aproape jumătate din cei care comit acte de violență împotriva partenerilor au diplome de studii superioare și că unii oameni respectați în comunitate pot fi violenți în viața privată. Se pare că emanciparea femeilor nu a însemnat totodată evitarea violenței ci, dimpotrivă, au expus femeile la noi forme, mai diversificate de violență.

„Pe plan social, progresul ultimilor 25 de ani a constat în definirea violenței împotriva femeilor ca un subiect al drepturilor omului.”

Definiția cea mai general folosită în literatura de specialitate pentru violența împotriva femeilor

Ruggero Maggi

Estrada dos chaos

este cea utilizată în cadrul Declarației Națiunilor Unite (1993): “orice act de violență bazat pe diferența de gen și care cauzează, sau ar putea cauza femeii suferință sau vătămare fizică, sexuală sau psihologică, incluzând amenințările cu astfel de acte, coerciția și privarea arbitrară de libertate, fie în viața publică, fie în cea privată”. Actele de violență împotriva femeilor și fetelor contribuie la apariția unui procent însemnat din îmbolnăvirile la femeile în vârstă de 15-44 de ani din țările dezvoltate. Pe plan social, progresul ultimilor 25 de ani a constat în definirea violenței împotriva femeilor ca un subiect al drepturilor omului.

Abordarea violenței domestice a întâmpinat serioase rezistențe sociale în toate statele lumii, sub diverse forme: din rațiunea liberală de a apăra intimitatea spațiului privat al familiei, prin negarea vehementă a abuzurilor fizice sau sexuale care au loc în lipsa martorilor și sunt extrem de greu de dovedit, prin apelul la prestigiul social al unor bărbați acuzați de violență domestică, prin refuzul sau incapacitatea reprezentanților autorităților de a se implica în situațiile de violență domestică.

Totuși, mișcarea feministă și-a adjudecat câteva victorii remarcabile în eforturile de a extinde global drepturile femeilor. În ultimii 10 ani s-a progresat pe plan legislativ în transpunerea prin-

cipiilor internaționale ale Convenției pentru drepturile femeilor în legi naționale, cu procedee concrete de aplicare, pe baza cărora să se poată face dreptate femeilor victime ale abuzurilor sexuale și ale violenței domestice. Pentru a schimba miturile privind violența, numeroase organizații de femei s-au raliat și au dezvoltat strategia de implementare a Convenției prin “acțiuni globale (global campaign) pentru drepturile femeilor și de stopare a violenței”. La cea de-a patra Conferință mondială de la Beijing privind condiția femeii (1995), s-a lansat o Platformă de acțiune, care a fost un semnal puternic pentru impunerea egalității de șanse a femeii cu bărbatul în toate statele lumii. În textul acestei platforme se arată că violența împotriva femeilor este o problemă globală, constând în manifestarea puterii bărbaților prin privilegiul și modalități de a-i controla pe cei mai slabi. Această diferență de putere este accentuată de ignorarea sau de lipsa legilor potrivite și a eforturilor adecvate din partea autorităților publice pentru îngrădirea manifestării puterii în forme violente. Prin Declarația de la Viena și cea de la Beijing, s-a consacrat pe plan internațional statusul egal și drepturile femeilor ca o prioritate pentru guverne și pentru ONU. Ca urmare a luat ființă *Tribunalul pentru violarea drepturilor femeilor*. Obiectivul acestuia este de a se crea un for internațional în care să se poată demonstra lipsurile legislațiilor naționale și necesitatea elaborării unor platforme comune de acțiune pentru protejarea victimelor violenței. Documentarea situațiilor de abuz și definirea lor clară sunt componente critice pentru a da credibilitate activităților de schimbare a legislațiilor și de susținere instituțională a femeilor.

Cum am arătat, feminismul a oferit un sistem consistent privitor la relația dintre putere și gen în contextul violenței în general, al abuzului sexual, a violenței domestice și al protecției victimelor. Reducerea semnificativă a violenței nu depinde de punerea în aplicare și de succesul la un moment dat al uneia sau alteia din recomandările obținute de această mișcare la forurile internaționale, ci de amplexarea unor acțiuni concertate, susținute de specialiști și fundamentate legal, de informare a comunității privind modalitățile de protecție și mai ales demistificarea concepțiilor privind violența în relațiile de gen. Pe plan global, succesele de până acum în combaterea violenței de gen sunt semnificative, constând din legislații internaționale și naționale din ce în ce mai eficiente, servicii și profesioniști din ce în ce mai buni, studii, cărți, reviste, metodologii de cercetare, baze de date și programe de intervenție aplicabile, schimburi fructuoase de idei între specialiști și altele. Totuși datele recente, după mai multe decenii de campanii împotriva violenței de gen, continuă să arate că ea este încă un fapt de viață cotidian. Tocmai de aceea tematica violenței de gen continuă să fie actuală, iar combaterea ei trebuie să fie un obiectiv al societății civile din toate țările. Ea va trebui să se păstreze încă multă vreme pe agenda forurilor politice, educaționale, de protecție socială și a sănătății populației, acțiuni care să tindă la schimbarea atitudinilor culturale față de problematica violenței și a relației sale cu inegalitățile de gen. ■

„O tendință puternică este democratizarea vieții de familie”

Petru Iluț este Profesor la Catedra de Sociologie a Universității „Babeș-Bolyai”. Licențiat în filosofie și doctor în psihologie socială, a urmat mai multe stagii de specializare în SUA, Franța, Germania, Suedia. În prezent susține cursurile de Psihologie socială, Sociologia familiei și Sociologia opiniei publice și metodologie.

Oana Pughineanu: *Stimate domnule profesor Petru Iluț, de-a lungul istoriei putem privi familia urmărind mai multe moduri de abordare: a fost văzută fie ca un rău necesar, fie ca un mod de a transmite o anumită învățătură sau de a realiza alianțe. Odată cu industrializarea ne-am obișnuit să folosim termenul de „familie nucleară”. Mai nou se vorbește însă de o eră informațională. Cum vedeți reconfigurată familia acum?*

Petru Iluț: În primul rând în legătură cu definiția, sau mai bine spus definițiile, toate au un iz metaforic pentru că în realitate există o mare problemă științifică privind originile familiei, modul în care a apărut. A fost o necesitate? De exemplu, se aduce ca argument faptul că ființele umane nou născute au nevoie de îngrijire o mare perioadă de timp. Neputându-se descurca singure, familia a fost cea mai bună formulă: existența unui cuplu în care cineva să se îngrijească de noii născuți. Sunt însă și argumente că indivizii s-ar fi putut organiza în comunități și altfel. În tot cazul, o dată apărută, familia, devine o realitate inevitabilă la scară umană. În legătură cu statutul actual al familiei în postmodernitate sau în modernitate aceasta târzie care înseamnă mult mai mult decât epoca informației, au existat și există devieri de la familia, hai să-i spunem, normală. Spre exemplu, la un moment dat societatea, în speță cea americană era îngrijorată de fenomenul căsătoriilor în grup. Erau grupuri în care trăiau cupluri conjugale, ducând o viață comună, inclusiv sexuală, uneori fără a se ști ai cui sunt copii. Dar, iată că, a fost o modă. Modelul a rămas cel al familiei nucleare cu o viață foarte solidară. O tendință foarte puternică, chiar în societățile tradiționale este democratizarea vieții de familie. Dacă la nivel politic, la nivel macro s-a produs această democratizare, cel puțin în spațiul euro-american, ea începe să cuprindă din ce în ce mai mult și structurile micro-sociale, printre care și familia. Este un fenomen cu totul pregnant, care înseamnă printre altele că din ce în ce mai mult și de la vârste din ce în ce mai fragede și copii iau parte la decizii, în special la deciziile care-i privesc pe ei, ceea ce nu se întâmpla în societățile tradiționale decât în cazuri excepționale.

– Hubert Lafort vorbind despre grupurile de tineri ale anilor '60 observă o subminare a valorilor familiei prin opțiunea de a face parte dintr-o „găscă” al cărei loc privilegiat de acțiune e strada și în care băiatul își poate demonstra virilitatea și bărbăția. Fetele în schimb sunt supuse unui control mai strict și preocuparea lor principală a ceea de a-și menține reputația. Tocmai datorită acestor diferențe în procesul de cucerire intră în joc un anumit comportament, o anumită atitudine și un limbaj aparte. Cum se schimbă acest comportament în epoca chatului (în absența unui contact față-în-față) și a anunțurilor matrimoniale (anunțuri foarte „concrete” în care de multe ori se cere și se oferă ceva „exact”: stare materială, aspect fizic etc.)?

Dintre aparițiile editoriale amintim: Familia. Cunoaștere și asistență (1995), Structurile axilologice din perspectivă psihologică (1995), Abordarea calitativă a sociumanului (1997), Iluzia localismului și localismul iluziei (2000), Sinele și cunoașterea lui. Teme actuale de psihosociologie (2001).

– Hubert Lafort se referă la situația anilor '60, dar de atunci s-au schimbat lucrurile. De exemplu în ce privește dominația sau faptul că există o asimetrie foarte puternică între băieți și fete lucrurile nu mai stau la fel. Astăzi, la ceea ce se numește „găscă de cartier” participă din ce în ce mai mult și fetele. În legătură cu valorile familiale, asta este o temă atât de importantă încât ea a fost invocată și pusă cu mare acuitate inclusiv în retoricele electorale ale președinților americani. Se susține de către mulți că abaterile de la valorile familiale se constituie într-un complex de factori simptomatici, deoarece se pierde învățătura acelor norme care însemnau o anumită etică, o anumită fidelitate, însemnau socializarea în termeni morali în familie. Însă nu trebuie ocolit faptul că în numele păstrării valorilor familiale se pot face sau se pot păstra anumite stereotipii și discriminări, cum ar fi cele la adresa femeii. Dacă admitem păstrarea valorilor familiale asta presupune o anumită ierarhizare, o anumită separare pe roluri în familie. Multe feministe ne spun să nu folosim pancarta aceasta cu valorile familiale ca un scut împotriva păstrării discriminării în relațiile de gen. Dar, revenind la tineret, este greu de prevăzut pe termen mai lung ce se va întâmpla. Pe termen scurt și mijlociu, „găștile”, strada, peer-group-urile cum li se mai spune, adică grupuri de aceeași condiție, de aceeași vârstă etc., fac din ce în ce mai mult o concurență familiei în ceea ce privește socializarea și educația, iar ele vor persista. Chat-ul și internetul poate schimba sau poate accentua această tendință pentru că într-un fel, a comunica mult mai ușor înseamnă totodată și a te putea organiza mai bine. Informația de acest tip, nu înlocuiește comunicarea față-în-față, ci de multe ori o suplimentează și o întărește. La tineri multe prietenii și deja chiar căsătoriile se înfiripă pe această cale. Nu avem statistici foarte clare, dar acest gen de comunicare este stralucit de suprafață. Totul depinde de aici încolo de cum evoluează relația. Internetul poate fi primul pas, la fel cum alteori primul pas era o întâlnire la un bar sau la o cofetărie. Ce urmează depinde deja de alți factori precum personalitatea, aspirațiile, depinde de valorile importante pentru individ până la urmă, de valorile pe care oamenii le-au primit de la familia tradițională. Dar să nu uităm că schimbările acestea – o spun încă o dată –, nu înseamnă neapărat numai disfuncționalități sociale, ci înseamnă și o mai mare libertate de gândire. Nu este ceva rău. Dimpotrivă, mai ales în societățile tradiționale și mai ales în societățile unde este o foarte mare distanță în ce privește școlarizarea între tineri, adulți și bătrâni, tineretul are și o funcție de a educa adulții. Tineretul care e mult mai deschis la nou, care înregistrează mai repede, care e mult mai dinamic poate influența felul de gândire al celor mai înaintați în vârstă.

– Multe voci susțin că tinerii de azi nu se mai revendică de la o origine sau de la un mediu. Abolesc

■ Petru Iluț

orice referire la un trecut sau viitor. Nu sunt legați de constrângeri și fidelități ci țin seama doar de bucuria lor individuală. Multe produse precum articolele vestimentare, parfumurile, tunsorile, tatuajele renunță la a scoate în evidență diferențele sexuale tinzând spre o „neutralitate” de gen. Chiar felul de a dansa nu mai necesită un partener. Credeți că acest stil de a trăi al tinerilor e doar o modă sau va afecta serios familia?

– În teza de doctorat, în care am urmărit tema aceasta a valorilor tineretului, am făcut diferență între „valori superficiale” și „valori autentice”. Poate e chiar impropriu spus, dacă prin valori ne referim la ceva stabil, ceva care orientează pe termen mai lung comportamentele noastre. Dar hai să le spunem nu valori, ci manifestări, care nu au o așa mare importanță în istoria vieții, care sunt trecătoare și față de care trebuie să așfișăm o mult mai mare toleranță și un fel de moratoriu. Eu cred că aici s-a greșit foarte mult, părinții au greșit foarte mult deoarece mentalitățile s-au schimbat radical. Dacă adopti tot timpul o atitudine foarte tranșantă față de aceste manifestări aducând mereu aminte de faptul că „pe vremea mea nu era așa”, „pe vremea mea nu se făcea așa”, „pe vremea mea altfel se dansa” etc., se ivesc conflicte puternice care ar putea fi evitate. Cineva, indiferent de felul în care se îmbracă poate ajunge un mare cercetător sau un mare medic, un om de valoare. Și-atunci soluția ar fi să avem grijă în ceea ce privește educația în familie față de aspectele importante ale vieții cum ar fi: sănătatea, formarea profesională, însușirea unor reguli morale fundamentale și a unei conduite civilizate în relațiile interpersonale. E foarte importantă cultura relațiilor interpersonale: să știi să-l respecti pe celălalt, să accepți alteritatea. Nu cred însă că în sine aceste manifestări vor afecta puternic viața de familie în viitor, însă trebuie să avem în vedere că din ce în ce mai mult relațiile între oameni și în particular, relațiile de dragoste se întemeiază pe ceea ce se numește în literatura de specialitate „nevoi expresive”, adică pe faptul că partenerei se simt bine împreună, se potrivește, își creează un confort psihologic. Pe asta se întemeiază și căsătoria, din ce în ce mai mult. Desigur, aceste potriviri, compatibilități sunt un pic fragile, schimbătoare. De aceea și rata divorțurilor este foarte mare. S-a schimbat concepția despre ceea ce înseamnă o căsătorie: înaintea dragostea intra în joc dar era foarte mult complementariată de nevoile instrumentale. Căsătoria presupunea să-ți faci o casă, să ai copii, să fii „om așezat”, să respecti religia și să te comporți astfel încât să atragi respectul comunității în care trăiai. Cu toate aceste comandamente cu greu ajungeai la concluzia că ești incompatibil în ce privește gusturile, că nu mai poți comunica nu știu cât de pozitiv cu partenerul etc.

– Ce rol are în familie femeia „emancipată”, femeia care, de exemplu, pentru a-și construi o carieră sau pur și simplu pentru a-și menține o libertate sexuală neștirbită renunță la ceea ce secole de-a rândul a fost considerat atributul feminin prin excelență: maternitatea.

– Vreau să vă spun că aici există o diferență teribilă, și nu e același lucru dacă spunem libertate profesională, libertate de alt gen sau libertate sexuală. Tot în țara cu cele mai multe inovații, America, la un moment dat a circulat – a fost și o carte celebră a unor soți – sintagma de *open marriage*, în care nu numai că „facem fiecare ce vrem”, dar și spunem asta și recunoaștem. Marea discuție care a înglobat diferitele reacții ale oame-

nilor de știință, sociologilor, psihologilor, antropologilor și a publicului în general, era legată de libertatea sexuală. Dacă acest tip de căsătorie include și asta, atunci lucrurile se complică, deși nu întotdeauna. Există cupluri care acceptă asta și își împărtășesc experiențele, dar sunt foarte rare. În ceea ce privește libertatea de a-ți petrece timpul liber, libertatea de a-ți alege o carieră, libertatea de opțiune politică chiar, eu cred că se va accentua din ce în ce mai mult această democrație, pluralism și emancipare a femeii pe aceste planuri. Marea problemă este faptul că dacă se păstrează cât de cât funcția familiei – care trebuie să recunoaștem că se păstrează – de unitate în care se cresc copii, de unitate, dacă nu de producție, cel puțin de consum, atunci problema împărțirii rolurilor rămâne deschisă. În literatura de specialitate găsim tratată problema așa-numitei “familii cu dublă carieră”. Aici trebuie adoptate diferite strategii în care se împacă sarcinile domestice cu tendința și efortul de a face carieră. Există diferite strategii. De exemplu, tot în SUA, o vreme se sacrifică soția până ajung copii la o anumită vârstă și după aceea soțul intră mai masiv în aceste sarcini domestice. Este clar însă că societatea modernă dovedește că emanciparea profesională a femeii nu este numai un moft, ci este o realitate.

– *Minoritățile sexuale sunt o categorie care încearcă să susțină un nou model cultural. Dificultățile sunt totuși mari și de multe ori mediile homosexuale sunt privite ca având puternice tendințe de “ghetoizare”. Credeți că acceptarea familiei gay ar duce mai repede la o “legitimare” a acestor comportamente sexuale sau din contră, conceptul de familie cu rigorile ei, chiar reduce la minimum, nu este compatibil cu acest stil de viață care după unii comentatori (Michel Pollak) se caracterizează prin “separarea sexualității de tendințele afective” (separare care nu este valabilă doar în mediile gay).*

– Aici este greu să ne pronunțăm. Atâtea lucruri care păreau imposibile în societate s-au realizat. Pe de altă parte nu trebuie să uităm că din categoria lucrurilor imposibile unele au continuat să rămână imposibil de pus în practică. Așa cum există o selecție naturală în lumea animalelor, există o selecție socială, în sensul că se ivesc foarte multe posibilități, alternative la stilurile de viață dintre care unele rezistă, altele nu. În prin-

cipiu însă e normal ca această minoritate homosexuală în momentul în care este discriminată, mai mult sau mai puțin, să se organizeze. Nu cred că este însă mai periculoasă decât altele. Și iarăși, vedeți, foarte multă lume aducea argumentul că se atentează la natalitate. Asta nu este adevărat. Dacă facem niște simple calcule vedem că argumentul acesta cade. Emanciparea, atâta vreme cât nu produce un rău social, poate accepta orice stil de viață în numele alterității și al libertății de decizie individuală privind viața proprie.

– *În ultimele decenii s-a impus un nou model de conviețuire a partenerilor: coabitarea juvenilă. Este un nou mod de exprimare a sentimentelor și mai ales un nou mod de a aborda o sexualitate neasvrită procreării. Termenul de datorie conjugală și-a pierdut sensul. Credeți că acest stil de viață poate duce mai departe idealul de “armonie durabilă” a familiei?*

– Sexualitate neproductivă există nu numai pentru coabitare. În primul rând există și pentru familie. S-a ajuns la asta prin concursul mai multor factori sociali. Nu atât descoperirea mijloacelor contracepționale, cât masificarea lor, intrarea în comerț, accesul la ele și educația sexuală a dus la acest fel de trai. Coabitarea nu este numai juvenilă, deși ea are o pondere din ce în ce mai mare. Dar, ca să comentăm, o să dau un exemplu în care este greu să te pronunți. Mai demult am discutat termenul de “uniune consensuală” lansată de colegii noștri de la București. Mie mi s-a părut un pleonasm sau în tot cazul ceva care nu dă bine. Dar pentru că a fost pus în recensământ foarte mulți folosesc acum, nu numai oficial, ci și cu tentă de termen științific acest termen care provine din franceză, limbă în care circulă două expresii: *coabitation* și *l'union libre*. Eu prefer termenul de coabitare, în românește termenul echivalent fiind cel de concubinaj... care nu sună bine. Nu sună bine pentru că realitatea era alta. La noi, când discutam despre concubinaj dicitam de... hai să spunem, oameni tineri și maturi care stăteau împreună. Fiindcă, tineri, foarte tineri să stea împreună se întâmpla foarte rar, era aproape de neînchipuit. Acum și la noi acest fenomen aproape că se masifică și atunci nu știu dacă ar merge bine să folosim termenul de concubinaj, spre exemplu, pentru doi tineri studenți din anul întâi care stau împreună. Dar

repet, dincolo de denumire, dincolo de etichetarea semantică, problema este că nu s-a stabilit o relație, o asociere de nici un fel între soliditatea și trăinicia căsătoriei și această coabitare premaritală. Fiindcă trebuie să facem distincție între coabitarea premaritală și coabitare în general între adulți, care ar aduce mai mult cu ceea ce spuneam înainte despre concubinaj. Coabitarea sfida cumva concepția bunului simț care spunea așa : “oamenii aceștia sunt nereserși dacă stau împreună, de ce nu puteau să aștepte?”, asta implicând faptul că în viitor nici căsniile lor nu pot fi “serioase”. Acest fel de a judeca mai există, dar există și părerea după care acest timp petrecut împreună este benefic deoarece ajută partenerii să se cunoască, fiind un fel de “căsătorie de probă”. Ceea ce arată statisticile până acum este faptul că mulți dintre cei care coabitează nu se căsătoresc și mulți dintre cei ce se căsătoresc ajung la divorț. Deci, nici căsătoriile nu sunt mai stabile. Faptul că se cunosc mai bine înainte de căsătorie e important, dar nu atât de important. Eu am și teoretizat chestiunea aceasta în termeni de situații. Sunt două situații diferite: una în care tinerii stau împreună și tocmai datorită tinereții lor aceste cupluri nu pot avea mari probleme... problemele lor sunt aproape “plăcute”. Situația de familie este radical diferită mai ales când intervine un copil. Dar, una peste alta, cred că în general este un fenomen firesc și nu poate afecta negativ stabilitatea familiei.

– *Care este rolul economiei, al posibilităților financiare în constituirea unei familii în ziua de azi?*

– Tinerii sunt din ce în ce mai mult conștienți de importanța unui trai bun. Din ce în ce mai mulți tineri urmează nu numai liceul, ci și facultatea. Dacă înainte 20% dintre cei care terminau liceul făceau facultate, astăzi putem vorbi de un procent de 70%-80%. În aceste condiții se mărește vârsta la care se căsătoresc și vârsta la care au primul copil. Asta demonstrează că factorul financiar are consecințe multiple, unele în avantajul societății, a familiei și individului, altele fiind cumva disfuncționale. Dar e greu de stabilit balanța acestor interacțiuni. Mulți aduc ca argument faptul că starea materială contează și în înțelegerea dintre parteneri. Se cunosc foarte bine cererile provocate de lipsuri, dar pe de altă parte și o stare financiară bună a celor doi poate facilita divorțul pentru că fiecare se poate descurca foarte bine pe cont propriu. E interesant de observat cum familia este un grup social care reflectă imediat multe din transformările macro: șomajul, sărăcia etc. Ea răspunde imediat la aceste transformări și mișcări. Dar familia este în același timp un fel de tampon între indivizi și societate. S-a observat că în situații de criză răspunsurile familiei sunt diferite: pe unele le destramă, altele se consolidează în fața răului social. Oricum, pe ansamblu, în familiile sărace fenomenul delicvențional, abandonul, violența în familie au o rată mai mare. Oricât ne-ar place nouă să credem că oamenii simplii și umili nu cad pradă acestor fenomene, statistic lucrurile arată altfel. Cunoaștem foarte bine problema rromilor, care nu este atât o problemă etnică, ci una socială. Dacă facem diferite cercetări socio-statistice vedem că indiferent de etnie sărăcia în sine este o cauză a acestor fenomene antisociale. În plus, sărăcia este foarte strâns legată de nivelul slab de educație. Deocamdată singura politică care se întrevede este școlarizarea, care înseamnă și creșterea nivelului de educație sanitară, posibilitatea de a fi mai mobil pe piața de muncă, creșterea nivelului de civilizație în general.

Adrian Tarța

Din ciclul „Context de întemeiere“

Interviu realizat de
OANA PUGHINEANU

Radu Tudoran Toate pânzele sus! (I)

■ Lionel D. Roșca

O fițer de aviație (din 1932) și navigator pasionat (cam din aceeași ani), Radu Tudoran părea să trimită încă de la început, prin alura sa de *sporting gentleman*, la lumea și spiritul anglo-saxon cărora literatura universală le datorează în primul rând "romanul mării". Prin romanul său de debut din 1941, *Un port la răsărit* ("aceea neuitată odisee erotico-maritimă de pe litoralul basarabean al Mării Negre", "poem unic în literatura noastră descriptivă", Vl. Streinu), el reușea nu doar să concretizeze literar (pentru prima dată la noi) această experiență aparte a spațiului marin într-o operă de valoare, dar și să dobândească un uriaș succes de public (șase ediții până în 1944, când, odată cu chestiunea Basarabiei înseși, cartea a fost interzisă de noul regim pentru o jumătate de secol, reeditându-se abia în 1991). Critica epocii (P. Constantinescu, Vl. Streinu, Perpessiciu, O. Șuluțiu etc.) îi va fi și ea favorabilă, apreciindu-l acum drept un "tânăr maestru al romanului nostru contemporan" (Perpessiciu). Aflat pe culmea valului, Radu Tudoran hotărăște (în 1942) să se consacre exclusiv scrisului, opțiune pe care o va onora până în ultima clipă: decenii mai târziu va accentua cu îndreptățită mândrie într-o fișă autobiografică: "Singura profesiune: scriitor". Tot acum petrece trei ani de zile pe un șantier naval de la Dunăre (experiență fructificată ulterior în romanul *Dunărea revărsată* din 1961). Aici, alături de un prieten mort de tânăr în condiții dramatice (prototip al viitorului Anton Lupan, așa cum prietenia cu scriitorul o va inspira pe cea dintre căpitanul "Speranței" și Pierre Vaillant), muncеște pentru a-și construi o corabie, plănuiind în tot acest răstimp călătorii mirabile prin care să-și integreze în destin orizonturile exterioare (și interioare) ale lumii. Noul context istoric însă va curma brutal și pentru totdeauna aceste planuri, iar scriitorul însuși se vede trecut pe "lista neagră" în urma unui articol demascator apărut în 1944, la scurt timp după eliberare, care îl număra printre "cei morți la 23 august" (moralmente, desigur – nt. ns.). Treptat atacurile politicilor epocii (N. Moraru, M. Novicov etc.) se întrec și scriitorul e exclus din Uniunea Scriitorilor. Sentința arbitrară va fi însă "casată" la intervenția personală a lui Mihai Beniuc. Urmează o lungă perioadă de tăcere literară pe jumătate impusă, pe jumătate asumată, căci, deși frate cu Geo Bogza (a cărui stea se înalță în acei ani odată cu cea a regimului), Nicolae Bogza (numele real al celui ce rămâne în literatura română ca Radu Tudoran) decide să ignore presiunile și să refuze ofertele (numeroase și stăruitoare) de înregimentare în rândurile cântăreților noii epoci, adoptând o atitudine existențială de o aristocratică demnitate, decență și discreție pe care nu o va trăda până la sfârșitul vieții, respingând orice funcții și demnități și concentrându-se în totalitate asupra operei sale. După ce mai bine de șapte ani trăiește doar din traduceri și din stilizarea unor traduceri, Radu Tudoran revine în actualitate cu *Toate pânzele sus!*, carte comandată de "un editor inimos și înțelept" și forțată din materia vechilor vise de călătorie, la înalta temperatură a aspirațiilor de odinioară. Prima ediție în volum (*Toate pânzele sus!*, roman, coperta D. Știubei, București, Editura

Tineretului) apare în 1954; odată cu a doua ediție (din 1957), substanțial adăugită și revăzută, romanul capătă forma cunoscută până azi (modificările ulterioare constând în aproape nesemnificative – și după ediția din 1980, nici foarte fericite – revizii stilistice). Ignorată mai întâi de critica puternic ideologizată a momentului, neglijată mai apoi de o critică parcă uneori prea snoabă, *Toate pânzele sus!* a fost în schimb primită cu un extraordinar entuziasm de publicul adolescentin (și nu numai) al epocii, având de la început doar cu cel al *Cireșarilor* lui Constantin Chiriță. Astfel, romanul e totodată și una dintre puținele cărți de valoare de după război care a izbutit să supraviețuiască în condiții de deplină libertate ideologică, exclusiv datorită cererii pieței. Fără să fi fost sprijinită de vreo instituție culturală (ba fiind uneori chiar discret "sabotată" prin artificială amânare a reeditărilor, în ciuda cererii constante a publicului), cartea a atins până azi un tiraj probabil record pentru România: peste *un milion* de exemplare! Retipărit în numeroase (insuficiente totuși!) rânduri, romanul a fost de asemenea tradus (în poloneză/1958, maghiară/1958, bulgară/1959 etc.), adaptat radiofonic, transpus scenic și chiar ecranizat. Astfel, în 1976, în regia lui Mircea Mureșan (pe un scenariu realizat de acesta în colaborare cu Alexandru Struțeanu) și într-o distribuție devenită legendară (Ion Besoiu/Anton Lupan, Ilarion Ciobanu/Gherasim, Jean Constantin/Ismail, Sebastian Papaiani/Jeremia, George Paul Avram/Haralamb, Cristian Șofron/Mihu, Ion Dichiseanu/Pierre Vaillant, Julieta Szöny/Adnana, Colea Răutu/Spănu, Jean Lorin Florescu/Martin Stricland, Aurel Giurumia/Agop, Gheorghe Visu/Black Pedro etc.) se realizează mai întâi un serial TV în 12 episoade de câte o oră, reprezentând "una dintre cele mai ambițioase realizări artistice ale micului ecran, respectiv ale Studioului de Film din Televiziunea Română" (Călin Căliman, *Istoria filmului românesc. 1897-2000*, București, Editura Fundației Culturale Române, 2000); difuzat mai apoi de nenumărate ori în cursul anilor, înainte și după 1989, el a contribuit din plin la celebritatea romanului. În primăvara anului 1987 din materialul acestui serial s-a adaptat pentru marele ecran o versiune prescurtată (cu destulă stângăcie), sub forma a trei segmente de o oră și jumătate subintitulate *Secretul epavei*, *Misterele mării* și *Întâlnire în Atlantic*. De altfel, după cum și reacția publicului contemporan o dovedește, destinul literar al cărții e departe de a se fi încheiat: "Aventura nu s-a sfârșit", avertiza în *Prefața* cărții autorul, câtă vreme "și astăzi există undeva echipajul "Speranței", așteptând să ridice ancora". "Am rămas totdeauna romancier, aceasta fiindu-mi vocația și dovădindu-se singura mea aspirație constantă. Nu concep alt fel de a exprima existența omului decât prin fabulație – și anume fabulația aceasta construită monumental, pe care o implică romanul", mărturisea cândva Radu Tudoran. Dar deși a scris cărți mai "grele" (precum romanele reunite în ciclul *Sfârșit de mileniu*), de care s-a simțit poate mai legat (*Un port la răsărit*) sau care au fost mai apreciate de critica

"serioasă" (*Flăcările*), numele lui Radu Tudoran rămâne totuși în chip fundamental asociat celui al romanului de față. Faptul n-ar trebui să surprindă, căci, dacă orice literatură trăiește în primul rând prin *Poveste*, iar povestea exemplară a lumii continuă să fie dintru-nceputuri *Odissea*, cu siguranță că *Toate pânzele sus!* reprezintă *Odissea* exemplară a literaturii noastre, o odisee în care, "independent față de tehnica epică, de tipologia și chiar de locurile comune tradiționale ale genului/.../ sute de personaje, de biografii senzaționale, orientul și occidentalul, geografia interloapă și lumea afacerilor, fenomenele meteorologice ale mărilor și oceanelor și existența navală" converg spre a realiza "unul dintre cele mai importante romane de aventuri ale literaturii române" (Marian Popa). Povestea (binecunoscută azi) începe cândva, prin anii '70 ai secolului al XIX-lea, când tânărul inginer român Anton Lupan (aflat la studii în Franța) descoperă în jurnalul bunicului prietenului său francez Pierre Vaillant, odinioară cărmaci pe nava *Beagle* a celebrului Charles Darwin, mărturie despre existența unui ținut neexplorat din Țara de Foc în care nimeni, nici Darwin, nici tatăl lui Pierre (dispărut tot acolo ani mai târziu într-o altă expediție) nu izbutise încă să pătrundă. Cei doi prieteni jură să fie ei primii care vor ajunge acolo unde alții au dat greș și cu toate economiile lor cumpără o mică, dar desăvârșită corabie pe care o vor boteza "L'Espérance". Însă la prima ei ieșire în larg într-o călătorie de probă cu Pierre Vaillant la comandă, corabia dispăre fără urmă cu întreg echipajul. Întors în țară ani mai târziu, cu un brevet de căpitan de navă și cu o bogată experiență de navigator dobândită între Singapore și Marsilia, Anton Lupan rămâne la fel de hotărât să ducă la capăt visul său și al prietenului absent. Pe o plajă lângă Sulina el descoperă chiar epava corăbiei dispărute (victimă se pare a pirăților) și cu ajutorul unui echipaj pitoresc, dar ales pe sprânceană, va restaura nava, (re)dându-i numele simbolic de "Speranța". Până să traverseze însă Atlanticul echipajul "Speranței" va străbate mai întâi mările Levantului în căutarea lui Pierre Vaillant, înfruntând pirății și escrocii Răsăritului, rechinii și furtuna, ispita averii și pe cea a eternului feminin etc. Egal disputați de noroc și neșansa, ei reușesc să o salveze din mâinile pirăților pe tânărul siriancă Adnana (care îi va urma în aventură mai întâi ca simplu matelot, iar la sfârșit ca soție a căpitanului), dar odată ajunși la Marsilia află că Pierre Vaillant (care scăpase singur de pirăți), crezându-i la rândul lui dispărută,

plecase deja spre Țara de Foc. Decis să-și reîntâlnească prietenul și să-și îndeplinească jurământul din tinerețe, Anton Lupan va pleca așadar cu "Speranța" peste Atlantic în vara anului 1882 având la bord un nou pasager, pe excentricul aventurier Martin Stricland care, atras în Țara de Foc de bogatele zăcămintele de aur abia descoperite, se arată dispus să finanțeze expediția. După luni de navigație în care are parte de întâlniri cu piraiții marocani și cu vânturile uscate dinspre Africa, cu uragane dezlănțuite și cu calmul plat al oceanului, cu revărsări torențiale de apă și cu setea necruțătoare de la Tropic, cu rechinii din lumea apelor, dar și cu cei din lumea oamenilor (rivali ai lui Stricland gata oricând să condamne la moarte oameni nevinovați pentru un ipotețic grăunte de aur), cu dezastrele (financiare) provocate cu sublimă inocență de bucătarul Ismail prin mai toate marile porturi ale Americii de Sud, goeleta românească ajunge în sfârșit în Țara de Foc, la un pas de ținta râvnită. Siliți de venirea iernii să-și amâne expediția în ținutul necunoscut, oamenii de pe "Speranța" își petrec timpul explorând împrejurimile, cercetând fauna și flora locale, căutând la rândul lor aur sau încercând să-și învețe pe băștinași (ademeniți de Stricland cu alcool prost să caute aur pentru el) nu doar limba și obiceiurile de acasă, ci mai ales un trai mai omenesc, ceea ce-i va aduce în conflict cu Stricland și cu sluga devotată a acestuia, metisul Black Pedro. Odată cu venirea primăverii, deși prietenul său e în continuare de negăsit, Anton Lupan pornește în sfârșit împreună cu câțiva membri din echipaj spre misterioasa și obsedantă "pată albă" pe care, după alte peripeții, reușesc în cele din urmă să o ștergă de pe hartă (găsind totodată și dovada morții tatălui lui Pierre în acele tărâmuri înghețate). Însă orice izbândă se plătetește și o primă scadență vine atunci când, în lipsa lui Anton Lupan, izbucnește conflictul deschis cu Martin Stricland. Abia construitul sat băștinaș e incendiat (indigenii reîntorcându-se – deși doar pentru un timp – la precaritatea vechii lor existențe nomade), Stricland și rivalul său pier unul de mâna celuilalt, mistuiți de focul care-i și poleiește cu aural atât de dorit, iar Ismail, grav rănit de Black Pedro (de acum un fugar vânat de poliție), e salvat de la moarte de Anton Lupan cu prețul amputării unui picior. Datoria față de zeii geloși nu va fi însă lichidată decât atunci când, pentru a-și salva corabia aruncată de o furtună pe stânci (și astfel și pe ei înșiși), echipajul "Speranței" va trebui să arunce în mare tonele de nisip de aur ("the stuff the dreams are made of"), strânse cu atâta trudă. Ieșiți învingători din toate încercările și ajunși (împreună) la capătul Aventurii cu buzunarele (aproape) goale, dar cu inimile vesele și împăcate, bravii marinari sunt gata să ia Aventura de la (celălalt) capăt, căci la ieșirea din strămoșia Magellan îi întâmpină un mesaj neașteptat: naufragiați pe o insuliță din Atlantic, câțiva marinari francezi comandați de căpitanul Pierre Vaillant așteaptă ajutor... Dincolo de libertatea creației nu trebuie însă neglijată bogata informație documentară pe care se sprijină spontaneitatea aventurii. Într-adevăr, multitudinea de date de toate genurile (care produc un puternic efect de real) face din *Toate pânzele sus!* "și o veritabilă enciclopedie ce popularizează obiceiuri, moravuri, procedee ale navigației cu pânze etc." (M. Popa), "paginile ei parcurgându-se pe nerăsuflăte, poate chiar cu feluri de dicționare în față, cu atlase geografice etc. – spre a se urmări concret și exact odiseea personajelor ce, nici vorbă, trebuie să fi existat în carne și oase, cum bunăoară un Robinson Crusoe..." (Hristu Cândroveanu). Două sunt însă sursele mai importante din care ia naștere aventura. Un prim reper notabil îl constituie studiul *Țara de Foc* publicat în

1887 la București de către Iulius Popper (1857-1893) și, într-un sens mai larg, întreaga biografie a acestui fascinant aventurier și explorator al unor ținuturi îndepărtate între care și Țara de Foc, al cărei "gubernator" va ajunge la un moment dat și unde va introduce o nomenclatură geografică românească și va coloniza chiar moșeni din Muntenia (de Țara de Foc se leagă însă și numele altor români, precum Emil Racoviță, călător pe Belgica; pentru detalii despre Popper, Racoviță etc. vezi de exemplu Silviu Neagu, *Căutători de noi tărâmuri*, București, Editura Eminescu, 1987). Al doilea reper major îl reprezintă însăși consemnarea participării lui Charles Darwin la expediția de cartografiere a Strămtorii Magellan, a coastelor pacifice ale Americii de Sud și a Insulelor Galapagos desfășurată între 1831 și 1836 pe bricul "Beagle" comandat de navigatorul și meteorologul englez Robert Fitz Roy. Această consemnare, publicată în trei volume în 1839 cu titlul *Journal of Researches into the Geology and Natural History of the Various Countries Visited by H.M.S. Beagle* (și care marchează e etapă esențială în geneza teoriei evoluției) va fi de altfel tradusă în română chiar de Radu Tudoran (Ch. Darwin, *Călătoria unui naturalist în jurul lumii pe bordul vasului Beagle*, traducere din engleză de Radu Tudoran și Dinu Bondi, București, Editura Tineretului, 1958; ediția a 2-a 1959). În substanța sa profundă însă cartea începe să ia ființă încă demult, în cei trei ani petrecuți pe șantierul dumănean unde, mărturisește scriitorul, "m-am străduit să-mi construiesc o corabie, instrumentul străvechi de călătorie care a dovedit că pământul este rotund și a dus, prin toate peripețiile, la descoperirea lumii. Vroiam să redescopăr lumea, într-o viziune personală, și speram să mă descopăr pe mine" (într-adevăr, confirmă psihocritica, "visul despre navigarea pe un iaht simbolizează atât dorința de aventură, cât și recunoașterea necesității de a se îmbarca într-o călătorie a dezvoltării personale", Claire Gibson, *Semne & Simboluri*, 1998). De aceea, când editorul îi va propune proiectul, "cartea era trăită în visele de malul Dunării" (când ocolul Pământului fusese deja făcut "de multe ori, întins pe spate, cu ochii închiși, pe pulte încă neterminată a corăbiilor mele, seara, în ceasurile de singurătate și de visare", iar "autorul a convenit să pună visul în carte", "să-l transpună în vorbirea curentă, pe înțelesul tuturor oamenilor", dându-i totodată "scrierii întreaga experiență, fantezia, imaginația și puterea de muncă... disponibile după atâția ani de tăcere", sublimând astfel un destin advers și convertindu-și cele mai profunde aspirații (sub regimul libertății și disponibilității absolute) în *fițiune*. Narativ, material epic se structurează potrivit principiului ordonat al *călătoriei*, veritabilă supratemă a creației lui Radu Tudoran, care recunoștea: "A pleca e un verb sonor și viu, și dintre toate cred că mi-a plăcut cel mai mult". Călătoria e, așadar, (și) aici tema principală, toate celelalte teme și motive – ale solidarității, aventurii, căutării, cunoașterii etc., dar în primul rând ale *Prieteniei* și ale *Tainei* (taine ale epavelor, ale oamenilor, ale locurilor etc.) – subsumându-i-se într-o strânsă interdependentă, ca tot atâtea leit-motive. Ca orice voiaj exemplar, ea se desfășoară simultan în trei dimensiuni: în *geografie*, în *cunoaștere* și în *ordine inițiată*. "Chemarea spre depărtări", mărturisea Radu Tudoran, "element dominant în cărțile mele... pornește de la aspirația personală, atribuită eroilor, de a trăi într-o lume mai întinsă. Nu accept noțiunea de exotic; geografia ne aparține în întregime". Și într-adevăr, proiectând aventura pe întinse suprafețe geografice, de la Marea Neagră sau Marea Roșie la Strămoșia lui Magellan, scriitorul reușește să surprindă cu doar câteva linii, în contururi fine, "cu o remarcabilă plasticitate și pregnanță a locurilor, a mediilor

sociale, a oamenilor în individualitatea lor înconfundabilă" (H. Cândroveanu) și prin doar câteva detalii pitorești și/sau semnificative, întreagă specificul unor lumi și al unor epoci, complexa polifonie a glasurilor locurilor (culori, arome, sunete, senzații, dar și ecorurile sufletului profund al civilizațiilor). El pitează în consecință (cu minuțioasă atenție pentru autenticitatea patinei vremii) adevărate tablouri de epocă (realiste și perfect verosimile, deși însuflețite de un elan romantic și o tușă impresionistă) ale unor medii exotice fie prin depărtarea în spațiu, fie prin depărtarea în timp. Călătoria e însă, nu mai puțin, și una întru cunoaștere deoarece, spre deosebire de alte intrupări ale aventurii, cea de față nu e justificată nici printr-o fixație obsesivă (ca în *Les Aventures du capitaine Hatteras* al lui Jules Verne), nici prin hazardul orb (ca în *The Narrative of Arthur Gordon Pym* al lui E.A. Poe), nici (numai) printr-un interes umanitar pur personal (ca în *Les Enfants du capitaine Grant* al celuiiași Verne), nici prin recompensa materială ce așteaptă "la capătul circubeului" (ca în *Treasure Island* al lui R.L. Stevenson), nici prin gustul personal pentru risc și aventură (al lui Sindbad, bătrânul corăbier al celor 1001 de nopți), nici prin nebuloase resorturi metafizice (ca la Melville sau Conrad) ori mistice (ca la eroul medieval *Navigatio Brendani*), nici prin dorul de reînțocare la Natura ancestrală (ca la Jack London), nici prin setea de anexare a unor noi teritorii (bogată ilustrată literar de la *Os Lusitadas* lui Camões la satira lui Giraudoux din *Supplément au voyage de Cook*) etc. Deși ecouri de acest fel nu lipsesc, dintre ele se detașează ca "motor" al aventurii, în ordine umană *particulară, personală*, căutarea unei pierdute ființe dragi, simbolizată de figura lui Pierre Vaillant (căci călătoria lui Anton Lupan se face pentru a-l căuta pe Pierre Vaillant, așa cum acesta la rândul său visează să plece pentru a-și căuta tatăl dispărut); în acest sens romanul e și o "mare carte a Prieteniei". Totuși motivația primordială este alta și ea originea, în ordine umană *universală, impersonală*, în acea "dorință ce a cunoaște" pe care "toți oamenii o au sădită în firea lor" și care îi animă "pentru a dobândi o pricepere a lucrurilor, și nu în vederea unui folos oarecare" (Aristotel, *Metafizica*, I, A, 1). Pusă în roman sub sugestivul semn al personalității lui Darwin – alături de prietenie – această dorință este fundamentală rațiune de a fi a unui tip uman aparte (întruchipat superior de Anton Lupan) și iubirea însăși (o tensiune de semn contrar) se va putea împlini, va putea ieși învingătoare din acest clasic (și inevitabil) conflict dintre sentiment și o (dublă) datorie asumată, dintre "farmecul, blândețea și căldura vieții" (al căror exponent e elementul feminin) și aspirațiile înalte (puse sub semnul masculinului) – nu în opoziție cu acest ideal, ci numai în alianță cu el, subordonându-i-se și întregându-i-se (și dovedind cu această ocazie aptitudinile feminității – cu nimic inferioare celor ale masculinului – capabilă oricând să preia cu succes tradiționalele roluri ale acestuia). Aflându-și justificarea și recompensa în ea însăși, această pură sete de cunoaștere se traduce (la european) într-un "sentiment anabasic al destinului" (L. Blaga), într-o permanentă înaintare spre orizont, spre acțiune, într-o continuă expansiune spre nelimitata zăriște cosmică, spre mister (n-ar putea fi oare aceasta chiar definiția Aventurii?), într-o eternă năzuință de a lua în posesie spațiul și de a ajunge "acolo unde nimeni nu a ajuns încă".

(continuare în nr. următor)

„Cel care filosofează sesizează probleme acolo unde cei mai mulți văd lucruri normale“

Teodor Vidam: *Apropierea de filosofie a tânărului elev Andrei Marga s-a făcut din curiozitate sau dintr-o chemare irepresibilă?*

Andrei Marga: Eram bun la matematică, ci-team de la șase ani ziare și înțelegeam unele frământări ale vieții publice. Eram fascinat de istorie și, datorită lecturilor, din anii de liceu, din Mihai Ralea, Tudor Vianu, Hegel (fragmente, desigur), am descoperit filosofia. Am simțit repede că în filosofie se abordează probleme mai profunde, de a căror dezlegare atârnă multe în viața oamenilor. Am perceput filosofia ca o chestiune de viață mai curând decât ca una de curiozitate. Desigur, tărâmul filosofiei mi-a stârnit mereu curiozitatea. Și astăzi consider formația de filosof, serios făcută, drept una care te familiarizează cu cele mai spectaculoase lucruri. Nu există o formație mai interesantă, poate doar teologia o egalează. Am avut sentimentul că pot să mă măsoar cu difi-cultățile și înălțimile filosofiei. De asemenea, când am venit la facultate – având nota maximă la bacalaureat puteam să mă înscriu la orice facultate, de la medicină și inginerie la matematică și istorie – m-am înscris la filosofie.

– *Există filosofia ca gen sau numai paradigme filosofice distincte, adică mari tradiții filosofice?*

– Nu cred că avem aici o disjunție. Desigur că paradigmele filosofiei sunt ”inculcate” în monografiile istorice, teorii ale fizicii, descrieri geografice, programe de acțiune, reguli de conduită, romane și poezii sau compoziții muzicale și alte expresii ale vieții. Nici nu ești filosof citind și înțelegând doar scrieri de filosofie. În fapt, filosofia trebuie ”citită” și examinată mereu pe terenul altor discipline și activități. Ea este, însă, totuși, un gen distinct. Acest gen este, firește, accesibil oamenilor ce vin fără o formație filosofică convențională. Wittgenstein – care a elaborat o filosofie de referință fără a fi trecut în prealabil examene de filosofie – este exemplul cel mai prominent. Dar, trebuie adăugat, atunci când faci cu adevărat filosofie, faci filosofie și nu altceva. Și filosofia resimte, în mod, benefic, autonomizarea activităților și specificarea criteriilor de performanță.

– *Considerați că filosofia ține seama deopotrivă de cunoaștere, decizii și acțiuni umane?*

– Unul din profesorii cei mai notorii ai anilor noștri de studenție, D.D. Roșca, dezvoltă la Cluj, la începutul anilor șaptezeci, ideea – frumoasă și salutară, opusă mentalității fals pozitive de după război – după care filosofia este încercare de cunoaștere și, totodată, luare de atitudine față de lume ca întreg. Această idee m-a marcat. Pe măsură ce am înaintat în lecturi din filosofia contemporană mi-am dat însă seama că formula lui D.D. Roșca trebuia depășită spre o înțelegere mai precisă a diversității științelor și a acțiunilor oamenilor. Mi-a fost clar, în acest context, că D.D. Roșca opera cu un concept prea clasic, încă prea apropiat de Aristotel, al cunoașterii ca teoria. M-am distanțat de acest concept cu ajutorul lui Nicolae Mărgineanu

(prin studiile sale de psihologie, mai ales), al lui Habermas și John Dewey. Astăzi aș reformula ideea de filosofie, în manieră generală, astfel: filosofia este încercare de cunoaștere a realității (om, societate, cosmos, lume) ca întreg și de valorizare a acesteia în funcție de atitudini, acțiuni și interese fundamentale, în așa fel că se justifică din punct de vedere intelectual decizii cruciale și se legitimează acțiuni. Cunoașterea, valorizarea, decizia, acțiunea se combină, într-un mod complicat, în filosofie, în funcție de filosofii. De pildă, la Husserl efortul de cunoaștere precedă decizia și acțiunea, la Heidegger uneori filosofarea caută să justifice decizii și acțiuni. Iar exemplele pot fi mai multe.

– *În numeroase studii vă ocupați de metodologia și argumentarea filosofică. Pentru ce stil de filosofie optați – reflecția liberă sau analiza conceptuală?*

– Mai ales în volumul Metodologie și argumentare filosofică (1992) am apărut – pe fondul evocării alternativelor principale de practicare a filosofării – ideea filosofiei ce urcă la forma de maximă și deplină matură de dezvoltare – cea a sistemului (acesta poate fi nedescriptiv, poate fi „deschis”, dar rămâne sistem!). Punctul de plecare al filosofării rămâne – mai mult decât în cazul altor activități intelectuale – întrebarea. Cel care filosofează sesizează probleme acolo unde cei mai mulți oameni văd numai lucruri normale, de la sine înțelese și acceptate, „în regulă”. S-a spus, pe drept, de altfel, că „cine află în ceea ce îl înconjoară și în activitatea sa numai lucruri suficiente, acela nu filosofează”. Filosofarea înseamnă apoi o mulțime de pași specifici, pentru care universitățile serioase îi antrenează pe tineri. Dar, mai ales în condițiile conformismului evident al multor preținși filosofi de astăzi, trebuie spus apăsat că numai unde sunt întrebări radicale puse realității poate începe filosofarea.

– *Ce înțelegeți prin excelență filosofică: o performanță culturală, elaborarea unei opere paradigmatică sau deschiderea unor noi perspective într-o problemă sau domeniu de activitate?*

– Ca întotdeauna, excelența filosofică este acolo unde s-au perceput alternativele cele mai profunde ale vieții oamenilor și s-au găsit intuiții și concepte ce deschid perspective noi. Excelența filosofică se poate produce astăzi, de pildă, plecând de la experiența multor domenii (medicină, psihologie, tehnologia comunicațiilor și altele), cu condiția să se producă acea percepere și dezlegare. Excelența filosofică este acolo unde o operă intelectuală aduce perceperea și dezlegarea amintită. Excelența filosofică poate avea ca teren de emergență experiența unui domeniu, dar ea nu este ca atare atâtă vreme cât nu proiectează o lumină asupra celorlalte domenii. În acest sens, filosofia rămâne legată de universalizare și, astfel, de performanțe culturale.

– *Despre ce particularități ale spiritului creator putem vorbi în filosofie?*

– Coparticiparea la frământările celor din jur, disponibilitatea de a ieși din conformism și de a

■ **Andrei Marga**
rectorul Universității „Babeș-Bolyai“

formula și asuma un punct de vedere chiar și când toți ceilalți te dezaprobă; forța – inclusiv morală – de a formula, măcar cu titlu ipotetic, o evaluare, o idee și o perspectivă proprie; recunoașterea continuă a nevoii de universalitate immanentă filosofiei sunt astfel de particularități. Ele se adaugă particularităților proceselor intelectuale ce duc la creație în filosofie. Oricum, însă, nu este filosofie acolo unde filosoful este absorbit doar de treburile lui. Trebuie distins între „lucrători filosofici”, poate „funcționari filosofici”, și „filosofi propriu-ziși”, fără să presupunem, prin aceasta, cum se face frecvent, că filosofii au fost doar în trecut.

– *Cum vedeți integrarea filosofiei românești în spațiul culturii europene?*

– Este o întrebare ce solicită un răspuns foarte complex. Va trebui – spre a răspunde cât se poate de precis la această întrebare – să ne dăm seama ce înseamnă cultură europeană. Pentru a scurta răspunsul meu, aș trimite la ceea ce am argumentat pe larg în Filosofia unificării europene (2003). Este vorba mai întâi de ideea că poți aparține geografiei și istoriei, cu un cuvânt spațiului Europei, fără să fi cultură europeană în măsură suficientă. Sau poți aparține acestei culturi fără să trăiești pe continentul european. Noua Zeelandă, Australia, Israel sunt câteva exemple concludente. Este vorba apoi de a specifica cultura europeană nu atât prin caractere statice (simboluri culturale, concepte sau sentimente ale universului etc.), înregistrate de istorie, cât prin caracterele care au dus la generarea culturii europene. Altfel spus, sunt pentru un concept generativ al culturii europene, în locul arbitrarilor concepte empirice ce abundă în esecistica de la noi și de aiurea. Cultura europeană – spus aici cât mai direct – înseamnă, în fond competență de producere bazată pe o mereu ascendentă competență tehnică, la rândul ei susținută de știință modernă; comportament în economie și administrație caracterizat de randament; cultură a dreptului ce promovează individul ca subiect și scop, suveranitatea și generalitatea legii; înțelegerea libertății ca autonomie; construcția persoanei umane ca sferă privată sprijinită pe proprietate și garantată

de legile ce conțin drepturi fundamentale și inalienabile; derivarea voinței politice din dezbaterea publică, în care prevalează argumentele mai bune; comunicare continuă a reflexivității intelectuale și a problemelor trăite ale vieții.

Ne putem da mai bine seama acum cât de integrată este filosofia românească în cea europeană și ce este de făcut. Putem evalua fiecare, știind scrierile filosofice – din nefericire puține, ce se produc la noi – în ce măsură filosofarea de la noi preia, cultivă, presupune sau măcar nu contrazice în opțiunile ei pe diferite planuri de probleme aceste valori. Văd – ca să dau răspunsul direct – integrată filosofia noastră în coordonatele valorilor europene în măsura în care ea exploatează implicațiile valorilor amintite. Ca să nu rămână prea abstract ceea ce spun, aș menționa, de pildă, că nu poți fi european atunci când competența profesională, sprijinită pe cunoaștere științifică avansată este relativizată sau atunci când administrarea este depreciată sau atunci când autonomia persoanei este confundată cu un libertinism lipsit de scopuri. Iar precizările pot continua.

– *Ce probleme ale globalizării se află în fața filosofiei odată cu descendera în secolul 21 și mileniul III?*

– Globalizarea este o nouă epocă a istoriei moderne, ce a devenit realitate grație tehnologiei electronice de comunicație și noii mișcări a capitalului financiar. Ea constă înainte de toate în dispoziția frontierelor pentru valorificarea produselor fizice și intelectuale. Pozitiv exprimat, globalizarea înseamnă extinderea piețelor de valorificare dincolo de cadrul național, regional, continental, la maximum, adică până la nivelul mondial. O astfel de schimbare aduce multe probleme.

Înainte de toate, această schimbare ar trebui – din rațiuni de luciditate – să fie recunoscută. Se poate discuta, de pildă, în ce măsură s-a intrat în „postmodernitate”, în „postindustrialism”, în „postistorie”, dar indicatorii factuali arată fără echivoc că umanitatea a intrat în era globalizării, în care produsele (de la mașini și unelte, trecând prin instituții, la operele științifice și culturale) înfruntă concurența și criteriile de valorificare ale pieței globale.

Apoi, această schimbare ar trebui – din aceleași rațiuni – să fie bineînțeleasă. Nu dă rezultate – fiind falsificatoare – echivalarea globalizării cu

un capitalism generalizat, cu amplificarea relațiilor internaționale, ce a avut loc de atâtea ori în istorie, cu contacte culturale, pe o scară mai mare etc., chiar dacă globalizarea include schimbări. În fapt, globalizarea este mai mult decât internaționalizarea, cu care este în mod curent confundată. În vreme ce internaționalizarea înseamnă preluarea în propria experiență a ceva din experiența altora sau preluarea propriei experiențe de către alții, globalizarea este extinderea la maximum a pieței de valorificare a produselor.

A treia problemă în acest moment este cea a atitudinii față de globalizare. Astăzi este răspândită critica potrivit căreia globalizarea uniformizează viața. Această critică – o spun direct – se bazează pe o confuzie: confuzia dintre globalizare și internaționalizare. În fapt, globalizarea creează obligații la originalitate, la încorporarea în produse a inovației, a originalității. Pe o piață mai extinsă șansa de a vinde vechituri consumate este, evident, mai mică. Deja până în acest moment globalizarea a fost o forță de magnitudine neobișnuită în a descătușa puterile creatoare. Inerțiile paseismului, autoizolării sunt acum provocate.

A patra problemă este cea a evitării acelei interpretări ce face din globalizarea economică noua substanță a istoriei. Substanțialismul este definitiv o piesă de muzeu. Ca urmare, va trebui făcută mai apăsător distincția dintre ideologiile „globalismului” și globalizare (așa cum Ulrich Beck a propus), precum și între globalizarea efectivă și „ideologiile antiglobaliste” ce abundă astăzi.

În sfârșit, marea problemă este cea a performanței pozitive, adică competitive, în condițiile, piețelor pe cale de extindere la maximum. Cum să ajungem să dăm produse competitive pe astfel de piețe? Este aici întrebarea crucială, ce se pune tot mai mult și inevitabil pentru fermierul, managerul, profesorul, universitarul, cercetătorul științific ce se ia în serios. Recent, în *Religia în era globalizării* (2003), am arătat cât de acută este această întrebare pentru teologi.

După astfel de probleme, ce sunt oarecum „prealabilul” celorlalte, globalizarea pune numeroase alte probleme, ce au început deja să colonizeze reflecțiile și viața noastră.

– *Sunteți o personalitate publică incontestabilă, cu merite reale în tentativa de a reinnoi sistemul de învățământ. Cum vedeți viitorul filosofiei clujene?*

– Filosofia de la Cluj din ultimul deceniu resimte, ca și cea din celelalte centre ale României, efectele a trei transformări: sporirea interesului tinerilor pentru științele sociale și politice și neglijarea formației filosofice; folosirea inadecvată a excelenței ocazii a burselor în străinătate pentru așezarea noilor generații de filosofi în scaunul confortabil al administrării de seminarii, examene, lucrări și al transformării lor în funcționari filosofici; pluralizarea perspectivelor intelectuale, ca efect al democratizării, pluralizare ce, neputând să fie înțeleasă de filosofi, sau fiind prost înțeleasă de aceștia este preluată ca justificare a unui „apolitism” superficial și șters, pe care numeni nu-l mai cultivă în Europa.

– *Considerați spiritul critic și filosofia limbajului ca trăsături distincte ale reflecției și meditației filosofice actuale?*

– Spiritul critic – în accepția consacrată a termenului – este mai vechi decât filosofia contemporană. În fond, spiritul critic de care vorbim a fost sinteza logicii deductive a lui Aristotel, metodologiei inductive a lui Bacon și principiilor lui Leibniz. Desigur că, de la Descartes la Wittgenstein, de la Peirce la Carnap, de la Wittgenstein la Habermas și Rorty, acest spirit critic a încorporat noi cunoștințe și, ca urmare, noi precauții. Ceea ce particularizează filosofia actuală nu este spiritul critic, care este vechi cât neputința – explicabilă prin experiențele istorice dramatice și amplificarea cunoștințelor științifice în secolul XX cât și prin atitudinea resemnată a filosofilor – de a da din nou viziunile cuprinzătoare de care umanitatea are nevoie. Nu suferim astăzi de prea mult spirit critic, iar proba la îndemână sunt vastele manipulări din jurul nostru. Se suferă datorită absenței efectivului angajament intelectual și moral.

În ceea ce privește particularitățile filosofiei contemporane celor care trăim acum, în Introducerea în filosofia contemporană (2002) am încercat să le prind sub câteva sintagme: „cotitura lingvistică”; explorarea finitudinii existenței umane; recunoașterea intenționalității sistemelor de cunoștințe; transformarea tehnicii de producție, a teoriei și a logicii științei în domenii majore ale reflecției filosofice; unificarea europeană; deplasarea filosofiei spre metafilosofie. Cred că mai curând aceste sintagme surprind specificul filosofiei contemporane. Desigur, că, sub un anumit aspect – aspect pe care scrierile mele îl explorează – suntem moștenitorii criticii kantiene a cunoașterii, dar moștenitorii care au la dispoziție și „recolta” critică datorată, între timp, lui Pei, Wittgenstein, Apel, Habermas.

Dar, încă o dată, avem o problemă dificilă în filosofia de astăzi. Dați-mi voie să o rezum pe baza unei scrieri din ultimii ani: cartea lui Vittorio Hösle, *Die Krise der Gegenwart und die Verantwortung der Philosophie* (1997). Autorul acuză aici, pe drept, faptul că filosofia de astăzi face mereu mai puțin pentru înțelegerea de către oameni a lumii din jur, în care trăiesc. Sunt acum incomparabil mai multe cursuri și catedre de filosofie, mai multe publicații și incomparabil mai multe posibilități de a publica, filosofii sunt mai necesari ca oricând în organizații și instituții, dar eforturi de a interoga până la capăt și a înțelege lumea sunt reduse. „Funcționarul filosofic” sau pur și simplu individul ce perorează filosofic au înlocuit filosoful, dar nu dispensează de filosof. Această situație, sesizată în alte țări, este încă și mai gravă la noi și ar trebui interogată.

Cauza rezidă, așa cum bine observă autorul menționat, în absența, chiar pe fondul prezenței

Ruggero Maggi

Nord, 2001

multor talente și competențe filosofice, a unui efort de sinteză. Or, a filosofa presupune, în orice condiții și oricare vor fi dificultățile ce se pot invoca, a face sinteza. În fapt, se evită efortul de sinteză, preferându-se „specializări” ce fac să se știe „mereu mai mult asupra a tot mai puțin și, în cele din urmă, totul despre nimic”. Se face, cu alte cuvinte, prea puțin pentru depășirea „gândirii sectoriale”. Ca să-l citez exact pe autor, „există tot mai puțini filosofi care examinează principiile fundamentale ale diferitelor științe, care au în minte, în aceeași măsură, o demonstrație matematică, un experiment fizic, o argumentare juridică și o interpretare poetică; ceea ce s-ar cere atunci când cineva vrea să vorbească despre cunoaștere în general”. Chiar mai grav: filosofi tac în ceea ce privește cele mai arzătoare probleme ale prezentului. Iar dacă toate acestea sunt valabile în țări dezvoltate, vă dați seama cât de valabile sunt la noi!

– Vi s-a acordat premiul „I.C. Brătianu”, un premiu ce se acordă anual pentru contribuția adusă liberalismului în România, când d-voastră erați membru PNL de o zi?

– Premiul „Brătianu” nu s-a dat și nu se dă doar membrilor PNL. Poate că nici nu se dă membrilor PNL. Premiul s-a dat, din câte știu, mai mult nemembrilor (Doinaș, Isărescu). Iar la ora primirii premiului nu eram în PNL. Rațiunile pentru care mi s-a acordat premiul – așa cum au fost mărturisite de cei care au luat decizia – au fost, în esență, două: luările de poziție și analizele favorabile liberalizării din lucrările pe care le-am publicat, cuprinse în volume precum *Raționalitate, comunicare, argumentare*, 1991; *Philosophy in the Eastern Transition*, 1995; *Explorări în actualitate*, 1995; *Filosofia unificării europene*, 1997; *Reconstrucția pragmatică a filosofiei*, 1998; *Relativismul și consecințele sale*, 1999; *Introducere în filosofia contemporană*, 2002, și măsurile de reformă a învățământului pe care le-am promovat ca ministru în 1997, 1998, 1999 și 2000. Premiul „Brătianu” poartă numele unei personalități politice, dar, ca și în alte țări, astfel de premii răsplătește contribuții complexe, efective intelectuale, mai curând decât cele politice, în sens strict.

– Ați afirmat, și citez din *Ev.Z. (din 24 mai): „după 14 ani – în care orice țară comparabilă cu România a ajuns mai bogată, țara noastră se află tot în tranziție și sărăcie”. Vă întreb, domnule Andrei Marga, ca unul care ați fost în interiorul puterii, cine a greșit: alegătorul, care vă aduceți aminte că în 2000 a scos PNL-ul în afara vieții politice, sau cei care au avut mandat să găsească soluții REALE, și nu realizări prin cuvinte?*

– Pentru a da un răspuns nesimplificat la întrebarea cine a greșit, ar trebui să fac aici o analiză amplă, ce ar exceda cadrul unui interviu. Mă limitez acum să situez problema. Înainte de orice trebuie spus că România și-a structurat cel mai greu și cel mai încet viața politică, printre țările Europei Centrale și Răsăritene, după 1989. Neavând opoziție organizată câtuși de puțin înainte de 1989, având cea mai organizată continuitate a vechiului regim după 1989, alternativa la socialismul oriental ce domină și astăzi viața țării a întâmpinat și întâmpină dificultăți enorme. În România este foarte ușor să te adaptezi, să faci ce faci și ceilalți, să fii cu majoritatea ieșită din urne. Din păcate, la noi ceea ce a ieșit din urne nu a fost decât rar soluția la problemele României. De aceea, în vreme ce în alte țări comparabile democrația a adus schimbări adânci și benefice, la

noi democrația a fost folosită pentru a împiedica sau măcar a încetini schimbările.

– Este cumva un joc „4 ani noi, 4 ani voi”, și cei care suportă acești ani își zic: „asta e, alții mai buni nu avem”?

– Nu se pot prevedea cu precizia dorită alternativele la guvernare. Orice țară ce s-a modernizat și-a asigurat alternative la guvernare mai dese decât România sau a favorizat măcar coaliții ce au menținut dinamica societății. România este dintre puținele țări europene în care partidul-stăt a avut și are trecere. Și perioada Ceaușescu și perioada Iliescu-Năstase sunt dovezi în acest sens. Iar rezultatele se văd. România face în acești ani mai puține progrese decât țările comparabile. De aceea, cetățenii ar fi favorizați dacă la guvernare ar fi alternative mai dese. În cele mai multe țări, de dragul reformelor, al necesarelor schimbări cetățenii schimbă guverne. La noi mai curând se sacrifică reformele! O stabilitate sterilă și plină de corupție câștigă prea mult în fața inspirațiilor schimbări aducătoare de progres. Iar intelectualii ar face mai bine dacă ar sprijini schimbările.

– Este diferență între Andrei Marga creștin-democrat și Andrei Marga liberalul?

– În fapt nu există o opoziție între concepția politică a creștin-democrației și concepția politică a liberalismului. În majoritatea țărilor europene, în covârșitoarea majoritate a situațiilor, partidele respective cooperează. Nici nu este de mirare. Cele trei mari curente politice democratice ale contemporaneității noastre – liberalismul, creștin-democrația, social-democrația – au apărut, toate, pe terenul statului modern, a cărui construcție a fost inspirată de liberalism. Diferența dintre liberalismul politic și creștin-democrație poate fi mai relevantă în societăți avansate, în care se pun efectiv – nu doar ca pioase deziderate de cenaclu – probleme ale grijii pentru aproapele fiecăruia. La noi însă, problema a rămas cea din 1989, chiar dacă la alte dimensiuni și cu alte date contextuale: despărțirea de socialismul oriental. Doar un liberalism reflexiv mai poate face această despărțire. În ceea ce mă privește am preferat opțiunea – nu totdeauna însoțită de aplauze – reformelor neîntârziate și m-am atașat și rămân atașat forțelor efective ale reformării democratice a țării.

– 2007 este un an important pentru România. Credeți că ar putea exista o strategie comună între PNL și PSD, după 2004, indiferent de cine va fi la putere, pentru atingerea acestui obiectiv, aderarea la UE în 2007?

– Ceea ce numiți strategie de atingere a obiectivului aderării la Uniunea Europeană în 2007 are câteva componente precise: privatizarea avansată a economiei, descentralizarea efectivă a administrației, reforma profundă a educației, stoparea corupției instituționale, modernizarea infrastructurii, reorientarea economiei în funcție de criterii de competitivitate, normalizarea mediului înconjurător. Liberalii vor coopera cu cei ce iau în serios o astfel de agendă.

Două aspecte trebuie însă bine clarificate. Primul ține de împrejurarea că integrarea în Uniunea Europeană este mimată acum de forțe variate, inclusiv de cele forțe politice care după 1989 au cultivat o democrație populistă, ce a încetinit integrarea. România plătește deja scump această mimare. Al doilea ține de împrejurarea că, în mod evident, decizia strategică de integrare a țărilor din Europa de Sud-Est (Bulgaria și

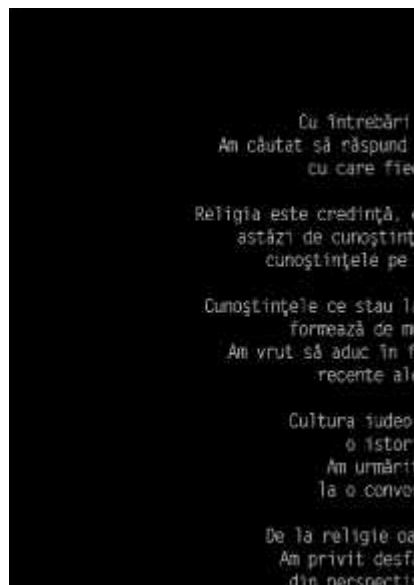

România în primul rând) este deja luată. Problema s-a schimbat și este: cum intri? Împins de la spate, grație noii conjuncturi globale sau pe baza propriilor reforme și a propriilor performanțe? Soluția este, firește, a doua. Altfel, poți intra în Uniunea Europeană, dar să nu contribui la ea decât cu forța de muncă ieftină și cu piața de desfacere, iar beneficiile majore să te ocolească.

– Liberalismul este soluție sau o șansă pentru România?

– Liberalismul a fost soluția în orice țară ce a ieșit din dictatură și s-a modernizat. Pentru România, în plus, este soluția încă neîncercată, nefolosită. Este și o șansă. Acum liberalii sunt pregătiți să pună soluția în aplicare.

Interviu realizat de
TEODOR VIDAM

Ruggero Maggi (n. 16 octombrie 1950, Torino) este unul dintre cei mai apreciați artiști italieni contemporani. Desfășoară o activitate susținută în special ca experimentalist, fiind un fin teoretician al artei moderne, elaborând o serie de teorii în ceea ce privește fractalul, teoria chaosului în artă și arta globală. A fost printre primii care au făcut și au expus poezie vizuală. Este un foarte bun organizator, fiind un ferment pentru mișcarea actuală de mail art. Expoziția mamut Chaos-Villaggio globale, cu o participare impresionantă, atât ca număr de contribuitori, cât și ca nume de prestigiu, a fost poate una dintre cele mai "tari" expoziții tematice din ultimul deceniu. Expoziția a fost mult timp itinerată.

Maggi este binecunoscut în România, onorând, nu o dată, expozițiile de grafică și mail art clujene. Girează cu numele său unele publicații de mail art italiene, deoarece pentru el acțiunea, participarea, colaborarea sunt esențiale. Prieten și colaborator, la rugămintea mea, Ruggero mi-a trimis, spre publicare, acest text semnat de un nume de prestigiu al criticii de artă: Pierre Restany. Textul oferit Tribunei reprezintă o recunoaștere pentru promovarea unor manifestări alternative în arta contemporană, în special de mail art.

Ovidiu Petca

Ruggero Maggi: Mai adevărat ca natura

■ Pierre Restany

Ruggero Maggi se definește ca un outsider și poate că asta descrie cel mai bine felul în care operează pe marginea formelor acceptate. Încă de la începutul anilor '70, Ruggero Maggi a explorat și dezvoltat într-o manieră aparent eclectică, dar ținând, de fapt, de o logică internă și de viziunea unei continuități perfecte și totale.

Opera lui Ruggero Maggi este strâns legată de limbaj. Creațiile sale individuale provin dintr-o explorare a limbajului, bazată pe o dialectică simplă și elementară. Limbajul său combină elemente "high-tech" cu materiale primare și uzuale: primitivismul și tehnica de vârf interrelaționează.

Ciment, lemn, fotografia, holograme, lămpi cu neon, picturi, sculpturi, instalații, performanțuri. Lucrările lui Ruggero Maggi aduc o înțelegere etică a limbajului. Universul său este lumea moralei. Baza activității sale lingvistice este lumea filozofiei acțiunii, cu toate că a vorbi despre artist ca fiindă morală nu îl echivalează cu un moralist. Moralitatea lui Ruggero este aceea a acțiunii omenești.

Apropierea sa lingvistică de lumea artistică a moralei implică o viziune generoasă asupra

Omului – se poate vorbi, probabil, chiar de o apropiere umanistă.

Să vorbești, astăzi, despre artist ca umanist într-o societate hiperindustrializată – prin prisma paradigmei analitice a condiției postmoderne – înseamnă a sugera o accepție total diferită de aceea a tradiției scolastice. Umanismul lui Ruggero Maggi izvorăște din imagine și din măsura propriei umanități. Nu-i deloc întâmplător că, de la Hiroshima până pe Amazon, artistul s-a aflat față în față cu cel mai adânc destin al Omului, cu rolul și funcția lui pe planetă. Opera lui Maggi înseamnă o luptă permanentă împotriva nedreptății. Dimensiunea lui structurală este reprezentată de adevăr.

La începutul angajamentului său, artistul acceptă o provocare fundamentală: revoluția Adevărului! Adevărul este criteriul fundamental al esteticii lui Maggi. Adevărul substituie frumusețea, conceptul de frumusețe din canoanele tradiționale ale artei. Această substituie implică o idee de adevăr revoluționară, iar adevărul artistului cu siguranță că nu este produsul observațiilor inevitabile asupra evidenței. Adevărul lui Maggi

este un sistem de aparențe. Dacă adevărul se constituie din aparențe, această realitate adevărată nu poate fi reprezentată. De fapt, în întregime opera lui Maggi e o dezvăluire a adevărului și nu a reprezentării.

Trecerea de la reprezentare la dezvăluirea adevărului dă ritmul și structura esențială a limbajului. Această dezvăluire nu poate fi percepută de Om, dacă adevărul se limitează la cel al propriei ființe. Pentru a ajunge la adevărul estetic, la criteriul fundamental al limbajului artistic, acesta trebuie prezentat ca mai adevărat decât Natura.

Și exact în această completare expresivă se află cheia de lectură a operei lui Maggi.

A înfățișa adevărul mai adevărat decât Natura înseamnă ca artistul să se angajeze în a da acțiunii umane dinamica intrinsecă a motivației morale. Cu cât mai mult adevăr este perceput în acest mod, cu atât mai mult ne plasăm în universul unei estetici active, o estetică operațională, capabilă să creeze elementele unei sensibilități armonioase. Într-adevăr, acest simț al adevărului își află temeiul în marea problemă a momentului, în marea provocare a gustului și sensibilității. Ne găsim într-o societate postindustrială, prin urmare într-o societate care nu a pășit dincolo de pragul industrial, dar este saturată în întregime cu mașini. În această societate devine necesar să recreăm relația dintre Om și mașină, iar astăzi această mașină este computerul. A re-crea relația aceasta implică îndeplinirea condițiilor necesare și juste ale dialogului dintre două tipuri de inteligență: artificială și umană. Și este în spiritul acestui dialog ceea ce a adus nou cercetarea lingvistică a lui Maggi. Acesta este motivul pentru care creația lui este adevărată, mai adevărată decât Natura.

Fără o creștere a sufletului, adevărul însuși nu ar mai fi credibil.

Ruggero Maggi

Meta Networker In Spirit 1998

Traducere de
ȘTEFAN MANASLA

Lozul etern câștigător, găștele spânzurate și vara preotului migrator

■ *Mihai Dragolea*

Rămâne un adevăr faptul că iarna nu-i ca vara, dar nici vara aceasta nu seamănă cu suratele care au precedat-o, nu se observă nici cea mai timidă încercare de copiere; căldura mare, excesivă, are efecte, putem spune, cu totul neobișnuite. De-o pildă, scornirea și difuzarea lozului veșnic câștigător; la un magazin sătesc, omul blând gata să-ți vândă de toate, într-o seară călduroasă, mi-a spus că merită să servesc un loz de la el, ba chiar mai multe, îmi garantează că voi intra astfel și eu în categoria privilegiată a câștigătorului sigur și permanent, mi-a și prezentat o tavă cu o grămadă de lozuri, la șase mii de lei bucata, insistă să servesc, precizând repetat că nu se poate să nu câștig. M-am supus: am cumpărat zece bucăți și, culmea!, toate cele zece pliculețe au fost câștigătoare: majoritatea ofereau amănunțimea sumă de una mie lei, am tras și două de cinci mii, unul de trei și altul de șase mii. Una peste alta: toate cele zece lozuri pe care le-am asimilat au fost câștigătoare; răsând, vânzătorul mi-a mărturisit că el a câștigat păgubind și mai mult, s-a convins că nu există loz necâștigător, el le pune într-un borcan, vede când va ridica suma, crede că va fi mai puțin de jumătate din cea dată, dar e totdeauna câștigător? Este!

În aceeași localitate, există un pod numit „Podul lui Hilă”; m-am interesat cine este personajul și am aflat că nu Hilă ar fi fost autorul construcției, nici vorbă de așa ceva; Hilă doar locuia foarte aproape de susnumitul pod; fiind el un om singuratic și în vârstă, se îndeletnicea voluntar cu paza podului; Hilă nu prea avea avere să se ocupe de așa ceva, participase la cel de-al doilea război mondial, de unde se întorsese teafăr și cu obiceiul de a purta

numai cizme, pe care le lăcuia și lustruia impecabil. Și mai avea renume și pentru faptul că, locuind chiar lângă podul purtându-i numele, trata orășeniile fiind pe lângă apa râului într-un mod cu totul și cu totul original, mai ales găștele și rațele: dacă le prindea ciugulind iarbă prin imediata apropiere a fiefului său, Hilă le prindea cu nevățuită dexteritate la vârsta lui și le spânzura nemilos de crengile nucilor și prunilor din marginea grădinii care-i aparținea, nu conta a cui proprietate sunt zburătoare în cauză, dacă-i încălcau teritoriul și-i păș-

teau iarba, ajungeau negreșit la capătul unei sfiori groase. Nu departe de podul lui Hilă se află o biserică, slujită, o vreme de părintele Sandu Isac. Probabil tot din pricina căldurii mari, popa în cauză, supărat nu se știe din ce cauze, a încetat să mai onoreze cu prezența lui sfântul lăcaș. S-a mutat, destul de repede, în amvonul altuia, dar nici aici n-a zăbocit mult, a ajuns să predice și într-o casă de rugăciuni. Acum s-a liniștit, nu mai predică niciunde, îl ține nevasta și un cumnat generos, și-a schimbat meseria, e pe cale de a deveni, din preot migrator, popă protestatar pe la curțile Europei. Și totul în această lungă vară fierbinte.

Ruggero Maggi

Meta Networker In Spirit 1998

Teledependența

Biblioteca din fundal

■ *Monica Gheț*

Suedia cea cuminte monarhică s-a văzut brutal aliniată la doliul global după asasinarea ministrului de externe, Anna Lindh. În doliu și furie se zbate Orientul Mijlociu ca și Irakul; președintele Allende e comemorat în toată lumea... Jessica Lange, da, însăși actrița lansează prin UNICEF apeluri disperate pentru salvarea popoarelor africane. La Geneva, membrii Consiliului de securitate ONU fac declarații „lemnoase”, ezitante în funcție de interes, toate plutind în deriva șuvoaielor violenței, frustrării, sărăciei și ale cliimei prădă demenței efectului de seră. Majoritatea interviurilor au loc pe un fundal de cadavre, ruine fumegînde, tancuri, pompieri sau armate de toate culorile.

În România e – slavă Domnului! – doar sărăcie și corupție... Tabloul se aseamănă noului regim climateric, unde lipsesc de la apel cam două anotimpuri: toamna și primăvara. Avem, deci, bogăți și săraci — calea clasei de mijloc, cea cu aur poleită (cum susținea un proverb orfan de ideologie) își dă duhul în brațele economiei de piață haideucească. Și

tocmai de aceea, și tocmai acum, purtătorii flămurei cuvîntului simt nevoia să iasă la rampă (în fața camerelor TV) cu biblioteca în spinare, pardon! - în fundalul cadrului atent scenografiat - spre a ne convinge de greutatea și autenticitatea intelectuală a cugetărilor pe care avem privilegiul să ni le împărtășească. Desigur, am văzut și oameni „normali” dînd interviuri așezați liniștiți într-un fotoliu, la o masă, pe o bancă... dar ce stimă și mîndrie să te arăți cu biblioteca iradiind în jurul craniului de autor! Am văzut recent, și bineînțeles în goană, câteva imagini ale posturilor teritoriale, unde „neîntrecuți condeieri” se vedeau surprinși îndreptîndu-și spinarea, grăind apăsat și țepeni vorbe de neînțeles – probabil traduceri în direct ale înțelepciunii prăvălindu-se din rafturile bibliotecii peste chipul lor pătruns de gravitate.

Brusc mi-am adus aminte asocierea mai veche ce-o făcusem între tomurile care se revarsă din rafturi pînă pe podele, dîndu-te afară din casă și... sărăcie... Fiindcă nicăieri în lumea civilizată (cîtă a mai rămas...) nu ești nevoit să cumperi toate cărțile

de care ai nevoie (pentru un studiu obligatoriu), cînd există biblioteci ce achiziționează toate filele ieșite la tipar. Însă cînd o bibliotecă nu are fonduri de achiziție, sau cînd un volum, totuși intrat în patrimoniul instituției necesită, din pricina aceluiași lipsuri, vreo doi ani de prelucrare-clasificare, iar omul trebuie să prezinte „bibliografia la zi”, n-ai ce face, scoți banii și amîni plata regiei ori reduci rația alimentară. Exclud aici bibliotecile moștenite, pasiunea bibliofilă pentru exemplarele rare, înlătur cu regret donjuanismul livresc (oare e chiar așa cum se spune? Ține la cutezanța gîndului meu?), pun deoparte cu smerenie amorul fidel pentru cartea „aprivoazată”, citită, răsцитă, tot mai îndrăgită și rămîn cu supărătoarea presiune a necesității asumate drept „bibliografie la zi”. Un fel de carte-„border”, vasăzică. Pe care o plătesc cu propriul confort, fiindcă e trebuința mare, iar la Biblioteca-instituție n-o voi găsi, în vreme ce toată lumea știe că ea s-a editat. Așa ajunge spațiul privat (unde-și au locul de drept categoriile de cărți amintite și excluse observației critice) să fie sufocat de utilitățile momentului destinate în final spațiului public.

Întrebarea este dacă onorabila și onoranta bibliotecă din fundal cu care se lasă (se cer) filmați diverși intelectuali reprezintă „cîmpul” unei bălții pe care au cucerit-o ori în care ei au fost răpuși...

Consemnări

Alexandru Vlad: Pietrele verii • 2

Editorial

Oana Pughineanu: Amoroșica! Amoroșica! • 3

Carte

Ion M. Mihaie: O exegeză Rebreanu • 4

Profil

Liviu Ursuțiu: L-am cunoscut pe profesorul George Emilian Marica • 5

Agenda pignasty

Ștefan Manasia: Solidaritatea alergătorilor de cursă lungă (2) • 6

Poezie

Vasile Leac • 7

Vladimir Trăistaru • 7

FAMILIA ÎN TRANZIȚIE: TRADIȚIONALISM ȘI MODERNITATE TÂRZIE

Valentina și Aurel Daniel Bumbaș-Vorobiov: Familia în economia de dincolo de casă • 8

Ciprian Lupșe: Anacronismele prezentului • 10

Ovidiu Pecican: „Casa” în viziunea lui

Miron Costin • 11

Maria Roth: Teoria feministă și contribuția ei la studiul violenței • 13

Petru Iluț • 15

Remember

Lionel D. Roșca: Radu Tudoran.

Toate pânzele sus! (1) • 17

Interviu

Andrei Marga • 19

Corespondență din Italia

Pierre Restany: Ruggero Maggi: Mai adevărat ca natura • 22

Salonul defavorizatului

Mihai Dragolea: Lozul etern câștigător, găștele spânzurate și vara preotului migrator • 23

Îledependența

Monica Gheț: Biblioteca din fundal • 23

Arte

Livius George Ilea: Orizontul de așteptare al pictorului • 24

arte

Orizontul de așteptare al pictorului

■ Livius George Ilea

Marcată de abundența unei voluptuoase consistențe materiale sau împinsă pe alocuri până înspre limita dematerializării, pictura lui Adrian Tarța reiterează cu o discretă, disimulată solemnitate, nașterea lumii întru lumină. Materia/Timp se structurează convulsiv în mase picturale tensionate, accidentul fiind integrat cursului irepresibil al facerii conform unei indelebile 'energiei', voinței de a fi. Structuri/reliefuri se instaurează în concretețea pastei sedimentându-se asemenea straturilor geologice, acuzând o implacabilă, ermetică logică interioară, în compoziții de un neverosimil echilibru dinamic. Aluviuni ale materiei/timp, nisipuri rare spală straturile profunde ale memoriei noastre colective, reținând urmele Treckerii în zonele de rezonanță afectivă din ochiurile pânzei, răvășită de incertitudinile autorului, de cataclismul devenirii. Secvențe dramatice modulate în tonalități grave, captează lumina reținând-o, temperând prematurele evadări care prefigurează ritmurile polifonice ale unor insolite trasee cromatice virtuale. Magma tari, lave incandescente erup sub spectrul ideatic al unor orizonturi crepusculare, cenzurând libertatea 'fugilor' de culoare. Pseudo-abstracte, urmând spiritul creației originare, imaginile se reconfigurează persuasiv în ipotetice reliefuri planetare iscând fisuri în palimpsestul memoriei, vagi aluzii antropomorfe sau atemporale repere de civilizație.

“Context de întemeiere” invocă ecouri ale dialogului dintre originile creației și zona metafizică a ființei, a creaturii. Între universul cromatic, de restrângere tonală a pământurilor rugoase, brunuri, ocuri sau nuanțe de negru colorat și orizontul ra-

refiat în lumina depărtărilor se înalță în falia timpului pomul primordial - axis mundi - transgresând istoria, sublimând din vârtejul materiei proiectul ideal, schițat în alb al unui templu al ordinii și echilibrului. Planeta revendicată își domolește natura, istoria unui univers locuibil putându-se rescrie, sub impetuoșitatea colonadelor incandescente ale soarelui și de sus în jos.

Sincretismului inițial al unei pânze din ciclul “Materie și configurări” i se substituie pe nesimțite sigla unor universuri puternic personalizate, de o certă coerență compozițională. Structurat în jurul unei diagonale ascendente, un filon subpământean alimentează zările scăldate în lumina caldă, galbuie a începuturilor/sfârșiturilor de lume. În rezonanță cu lumea interioară, simbolizată de creuzetul central al punctului de maximă ardere/iradiere cromatică, echilibrat prin fuga perspectivă spre o spărțură în orizontul închis, acest “peisaj” sintetic deconspiră un atent studiu de dozare a efectelor luministice. Straturi succesive de culoare, răzuiri până la limita texturii pânzei, acoperiri - ascunderi/dezvăluiri sau aglutinări ale materiei picturale semnaleză, în ciuda zonelor colorate, acoperite cu tușe largi, ritmice în instantaneitatea trăirii o atență de-compunere de esență pointilistă a culorii în beneficiul impactului vizual scontat, al luminii specifice atmosferei mirabile a tabloului.

Purtând presimțirea aerului tare al înălțimilor, dense, asumate existențial, pânzele lui Adrian Tarța evocă un univers aspru dar lipsit de ostilitate armonizând în substanța timpului ireconciliabile, dramatice contradicții.

Adrian Tarța

Din ciclul „Materie și configurări”

ABONAMENTE

CU RIDICARE DE LA REDACȚIE:
60.000 lei - trimestru
120.000 lei - semestru
240.000 lei - un an

CU EXPEDIERE LA DOMICILIU:
90.000 lei - trimestru
180.000 lei - semestru
360.000 lei - un an

Persoanele interesate sunt rugate să achite suma corespunzătoare la sediul redacției (Cluj-Napoca, str. Universității nr. 1) sau să o expedieze prin mandat poștal la adresa:

Revista de Cultură Tribuna, cont nr. 5010.9575597 B.N. Trezoreria Cluj-Napoca.